

2015 • 1

LXVIII. évfolyam • január

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Benkő Judit
Egyed Ákos
Guttman Szabolcs
Kása Zoltán
Kötő József
Péter István
Pozsony Ferenc
Székely Sebestyén
Széman Péter
Szikszai Mária

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 - 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond
Nyomdai munkálatok:
IDEA és GLORIA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

László Noémi: Valami a magyarságról 3

közösség

Széman Rózsa: Horvátországi magyaroknál jártunk 4
Maróti Andor: Népművelés vagy közművelődés? 8

színpad

Palocsay Kisó Kata: Bábszínház az egész világ (10.) 11
Kerekes Edit: A dzsungel könyve az Apáczai vegyeskarával 14

kibeszélő

Laczkó Vass Róbert: Nyitott szemmel XIV., Doktor Fehér Ember – 2. rész 18

enciklopédia

Józsa Miklós: A Bethlen-kollégium első áldozatai a nagy háborúban 23
Sas Péter: A kolozsvári Házi Zenekör levelesládájából 26

vadrózsák

Gergely Zoltán: Hideg (Lakatos) Anna dalaiból 28
Pozsony Ferenc: Almási István 80 éves 30

Lapszámunk szerzői:

Gergely Zoltán – népzene kutató, Kolozsvár
Józsa Miklós – ny. tanár, Nagyenyed
Kerekes Edit – újságíró, Kolozsvár
Laczkó Vass Róbert – színművész, Kolozsvár
László Noémi – költő, Kolozsvár
Maróti Andor – művelődéskutató, egyetemi docens, Budapest
Palocsay Kisó Kata – egyetemi adjunktus, Kolozsvár
Pozsony Ferenc – néprajzkutató, egyetemi tanár, Kolozsvár
Sas Péter – művelődéstörténész, Budapest
Széman Rózsa – művelődésszervező, Szilágysomlyó

A címlapon: A dzsungel könyve a kolozsvári Apáczai Csere János Elméleti Líceum diákjai előadásában. Nagy Loránd fényképe.
A hátsó borító felvételét Demeter Zoltán készítette.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megyei Tanács

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság

Paprika Rádió
Fülön csíp.
95,1 fm

Valami a magyarságról

Huszonöt éve ünnepeljük a magyar kultúra napját január huszonkettedikén, azon a napon, amikor Kölcsey Ferenc letisztázta a Himnusz kéziratát Csekén, bár ez a legtöbb erdélyi magyar ajkú fiatalnak túl sokat nem mond. Nem mond, mert a magyar kultúra meghatározása a harmadik évezredben már cseppet sem tűnik oly egyszerű vagy akár egyértelmű vállalkozásnak, mint tűnhetett közel kétszáz esztendővel ezelőtt, ama nevezetes kézírattisztázás idején.

Az említett fiatalok között sokaknak a magyar kultúráról nem az ekkor ünnepelendő úgynevezett „évezredes hagyományok” jutnak eszébe, hanem például a székely népviselet, amelynek állandó előtérbe helyezése szerintük már a giccs határát súrolja, tekintve, hogy az erdélyi magyarság egyáltalán nem „olyan”, mint a róla alkotott idealizált vagy akár erőltetett transzszilván, a sűrű fenyvesek ölén a kristálytisza forrás mellett bicskájával ezt-azt faragó, kolbászon, szalonnán, pörköltön és töltött káposztán élő, napestig éneklő, táncoló, mesélő, balladai homályba burkolt ikon.

Sokaknak ilyenkor Puskás Öcsi jut eszükbe, vagy nemes egyszerűséggel a Hortobágy, igaz, hogy az egy földrajzi hely, de mit tegyünk, úgy látszik, a magyarsággal nemcsak nemzetközi, de szűkebb, „hazai” körökben is elsősorban a Pusztá, az Alföld fogalmi fonódnak össze, ha másért nem, hát Petőfi Sándor munkássága tankönyveinkben bemutatott szeletének köszönhetően.

A fiatalság hagyományosan arccal a holnap és nem a tegnap fele fordulva él, ezért lehet, hogy január huszonkettedikén fölremlik lelki szemei előtt Kodály, Bartók vagy Tinódi Lantos Sebestyén, de ennél sokkal biztosabbak lehetünk abban, hogy Kispál és a Borz, a Quimby vagy Kowalsky meg a Vega ötlik eszébe, és az engem is csak éveve dobtak el, vagy a szomorú vasárnap száz fehér virággal helyett jó eséllyel azt dudorássza majd, hogy amilyen hülye vagy, én úgy szeretlek vagy azt, hogy lassul a didzséj, serceg a bakelit, miközben tudja, hogy az öngyilkossági arány tekintetében Magyarország még mindig a világranglista vezető helyeinek egyikét bírli.

Ha van valami, amit a „mai fiatalságnak” az idősebb generációktól megszokott, szemrehányó hangnemben nem róhatunk fel, akkor ez pont az a fajta szélesebb látókör és optimizmus, ami a nyughatatlanok más kultúrák fele való nyitottságának köszönhető, s ami révén a magyar kultúrának nevezett valamibe belevonódik egy sor olyan elem, ami egyelőre egyáltalán nem „magyar”, de ki tudja, fél ezer év múltán nem arra emlékeznek-e majd az akkori „magyarok” a „kultúrájuknak” szentelt napon?

Mert tulajdonképpen ennek a mi mostani, évezredesnek gondolt hagyomány-csomagunknak is bizonyos része elszállt lázadók eszement újítása volt valamikor, ez ellen is kirohantak az akkori idősebb generációk, ez is botrányos, túrhetetlen, gusztustalan és teljességgel magyartalan volt akkor, amikor identitásunk még egyáltalán nem volt sem keresztény, sem európai.

Mindazonáltal van örökségünkben valami, ami nem kötődik sem személy-, sem földrajzi nevekhez, ami nem függ a soros hazakultusz vagy istenimádat kánonjaitól, amit nem kell feltétlenül tizenkilencedik századi népnemzeti fogalmak mentén meghatározni, s ami mégis megfog, áthat és összetart mindannyiunkat.

Bennünket, akik olyan két-három hangból álló szavakkal jelöljük legfontosabb dolgainkat, mint apa, anya, fiú, lány, szem, száj, szív, vér, fő, arc, láb, kéz, váll, hát, mint víz, nap, táj, hegy, kő, ló, ház, sír fogalmainkat, mint jó, rossz, baj, báj, szép, rút, hit, hon, bűn, kör, kár, mint erő, vég, üdv, lát, ész, ép, tér, idő, fény, mély, más.

Bennünket, akik a világ minden táján megtalálhatók vagyunk, és bárhol is lennénk, nyíltan vagy még magunk előtt is titkolt módon, kötődünk ahhoz a már-már szimbolikus méretű földterülethez, amelyet még mindig úgy szokás jelölni: Magyarország. Bár ki tudja, a fiatalok hova helyezik ezt a Magyarországgént hivatkozott legkisebb közös többszörös, leginkább már valamiféle elvont, virtuális térbe, mert számukra már egyre kevésbé fontos, és egyre kevesebb kötöttséget jelent a közvetlen vagy tágabb földrajzi környezet.

Úgyhogy lehet, hogy nemsokára valamiféle füstös-gőzös-szürreális köntösbe öltözött nemzet-haza-identitás fogalommal a fejünkben kell a magyar kultúra napját megülnünk, amikor azt sem tudjuk majd, a magyar, a kultúra, a nap pontosan mit is takar, én a fiatalokkal együtt s egy vándorköltőnk szavaival mégis azt mondom, semmi sincs veszve, amíg ott a háttérben a mennyei poggyász, az erjedő must s a könnyeinkben úszó tárogatószó: a magyar nyelv.

Széman Rózsa

Horvátországi magyaroknál jártunk

Horvátország nevét hallva alig akad ember, aki ne a ragyogó napsütésre, a csillogó Adriára, a mesés tengerpart-ra gondolna azonnal. Pedig Horvátország maga a történelem magyar vonatkozásban is: itt őrzik a raguzai (ma Dubrovnik) ferencesek kolostorában Szent László jobbát, a trogiri (ma Trau) Szent Lőrinc katedrálisban IV. Béla koronázási palástjának csuklyáját, a spliti Szent Doimus székesegyház bejárata fölött IV. Béla két lányának kőkoporsóját. Ám őriznek sajnós sokkal közelebbi emlékeket is az 1990-es években lezajlott honvédő háborúból, amelyek kegyetlenek, fájdalmasak voltak, és még sokáig ható mély nyomokat hagytak a lelkekben.

A sors kegyes alakulása folytán alig másfél hónapon belül két alkalommal adódott lehetőségem bepillantást nyerni a Drávaszögben és Szlavónia keleti részén élő magyarok jelen életébe, megmaradásért vívott harcaikba. A határon túli magyar közösségek közül talán a horvátországi szenvedte el a legnagyobb demográfia veszteséget

Trianon óta. Az 1910-ben még 121 000 főt számláló közösség 1921-re már 76 ezerre, 1991-re 22 ezerre apadt. A háború okozta embervesztés az áldozatokat és a menekülteket egybeszámítva továbbá ezeket jelent, így mára már csak 15 000 magyarral számolnak. 1910-ben a magyar iskolába járó gyermekek száma volt körülbelül ennyi... Szomorú az a tény is, hogy a lélekszám-fogyatkozással arányosan pusztultak a szellemi értékek, az intézmények is, bár a háború okozta, mélyre zárt fájdalomokon felülemelkedve hihetetlen lelkesedéssel és energiával küzdenek a megmaradásért és őrzik kultúrájukat.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság széthullása után a horvátországi magyarság művelődési és tudományos intézmények nélkül maradt. A honvédő háború alatt felbomlott az a létfontosságú intézményi rendszer, amely döntő szerepet játszott a magyarság szellemi életének fennmaradásában és fejlődésében. Ezt tehát valahogyan újra kellett teremteni. A tömbmagyarság és a fővárosi, zágrábi értelmiség között a háború előtt is fennálló érdekellentét, amelyek különösen a parlamenti képviselő tevékenységével összefüggésben alakultak ki, a háború befejeztével egyre kiélezettebb formában jelentkeztek. Az anyanyelven zajló művelődési szervezésének feladatát végül két, sajnós nem egészen felhőtlen viszonyban álló, országos magyar ernyőszervezet vállalta magára, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK) és a Magyar Egyesületek Szövetsége (MESZ).

A két látogatás során mindkét országos magyar szervezet vezetőivel találkozhattunk. Első alkalommal az EMKE szervezésében erdélyi Magyar Házak képviselőinek egy csoportja vehetett részt, a Határon Túli Magyarságért Alapítvány meghívásának eleget téve, a Pécsen zajló XXIII. Határon Túli Magyarok Fesztiválján. Ennek keretein belül, illetve annak kiegészítő mozzanataként tettünk egynapos kiskörutat a Drávaszögben. Ez alkalommal a HMDK Bélyén levő székházában osztottuk

Az EMKE küldöttsége és a vendéglátók Bélyén a Magyar Ház előtt

meg gondjainkat, kerestünk kapcsolódási pontokat. A házat, amelyet most újjítottak fel és bővítettek ki magyar állami támogatással, valamint magát a HMDK-t a szervezet ügyvezető elnöke, Jankovics Róbert mutatta be. Több termében folyik közösségi, közösségszervezési munka, de lap- és könyvkiadó szerkesztősége is helyet kapott benne. A HMDK tagságába közel 20 egyesület és 13 alapszervezet tartozik. A tömbben és szórványban élő vidéki magyarság körében is párhuzamosan sorra alakultak meg az egyesületek, a civil szervezetek. A húsz évvel ezelőtt földig lerombolt, mára újból felépített Vukováron Jakumetović Rózsika, a Magyar Egyesület elnöke mutatta be a támogatás alapján ugyan, de a nyugdíjasok lelkesedéséből létrejött, minden sarkából életet sugárzó székházat, ahol szinte naponta özsze gyűlnek, beszélgetnek, varrogatnak, magyar nyelvet gyakorolnak, társasjátékokat játszanak, jól érzik magukat együtt az idősödő emberek (hiszen fiatal már alig van). Mindeközben megpróbálnak létrehozni egy emlékszóbat, ami a háború előtti életre emlékeztet, mert annak semmi tárgyi bizonyítéka nem marad, csupán az emlékek és a tökéletes rend szerint kialakított emlékkert, valamint a mementóként megőrzött, szétlőtt víztorony... Vörösmart magyarságának életéről az energikus, tevékeny polgármester asszony, Bisztrícán Hajnal mesélt, majd Sipos Zsivics Tünde néprajzos, az Eszék-Baranya Mezei Magyar Kisebbségi Önkormányzat

elnöke kalauzolt tovább a szintén egyre elhagyatottabbá váló Nagybodolyára, ahol ennek ellenére igen gazdag néprajzi anyagot őrző tájház működik; végül Pélmonostorra, ahol szintén berendeztek egy tájházat előadó- és közösségi teremmel, és működik a magyar szervezet két épülettömbből álló, az udvaron kocsiszínpaddal rendelkező székháza is.

A magyar szervezetek egy része tehát a HMDK-hoz csatlakozott, mások létrehozták a MESZ-t. Ennek vezetőivel és képviselőivel a XIII. Civil Akadémia során találkozhattunk, s ezúttal kicsit több időnk jutott a bepillantásra, hiszen a rendezvény két és fél napja alatt számos helységet, helyszínt, kerestünk fel Tomasic Deák Korina kalauzolásával és kitűnő szervező munkájának eredményeképp. A MESZ közel 40 tagszervezetet tömörít. A MESZ dolgozta ki a Magyar Házak-projektet, melynek fő célja, hogy minden tagszervezet számára biztosítva legyen egy közösségi tér – ház, klubhelyiség –, ahol zavartalanul tud tevékenykedni. Meg kell jegyeznünk, hogy a magyar szervezetek fenntartásához a horvát kormány Emberi és Kisebbségjogi Hivatal nyújt támogatást, melynek pályázati úton történő elnyerését a Szövetségen keresztül bonyolítják le. A Horvát Munkügyi Hivatal támogatása pedig hosszabb-rövidebb időre történő ideiglenes munkaviszony kialakítását teszi lehetővé. A Szövetség közvetlenül kapcsolatban áll a fenti hivatalokkal, valamint a

...a mindössze 15 ezernyi közösség 13 saját ingatlant tart fenn és éltet számos programmal, az állami támogatás mellett a tagság támogatása és önkéntesek lelkesedése által.

különböző minisztériumok szakszolgálatával is. Majdnem minden tagszervezetnek van anyaországi kapcsolata is, ezek révén számos közös programot valósítanak meg, kormánytámogatást (alapítványi, pályázati) azonban az utóbbi években nem sikerült elnyerniük. Ennek ellenére is, a mindössze 15 ezernyi közösség 13 saját ingatlant tart fenn és éltet számos programmal, az állami támogatás mellett a tagság támogatása és önkéntesek lelkesedése által. A többi szervezet némelyikének az önkormányzatok nyújtanak teret, mások az előbb említett lelkesedésből élnek. Ilyen volt a hercegszöllősi Magyar Ház is, amelyek munkáját látva a járás épp most ígérte és ítélte meg a székház és annak fűtése, fenntartása biztosítását. Itt találkoztunk Sója Dénes képviselővel is, aki elsorolta a rájuk bízott és a magyarság szempontjából igen fontos feladatokat, mint például a magyar iskolaigazgatók megtartását, a magyar jelenlét létezését, és annak felmutatását minden lehetséges fórumon és módon. Anyanyelv-használati és egyéb kisebbségi jogok Horvátországban csak 30 százalékos részarány feletti lélekszámtól járnak hivatalosan, ellenben a jó viszony, az eredményes munka folytán az önkormányzatok maguk is döntenek a különféle támogatásokról, és nem csak akkor, ha történetesen magyar az önkormányzat. Sepsén különleges Turul-emlékművet mutatott be a polgármester: a turulmadár szárnya csukott, aminek az a jelentése, hogy a sepei megmaradt magyarok nem kelnek szárnyra, nem vándorolnak el, hanem otthon építenek új hazát maguknak a régi alapokra. És valóban: külön fiatalok szervezetét is létrehoztak, népdalokat, táncokat tanulnak, megemlékezéseket, összejöveteleket szerveznek és jövőt álmodnak maguknak. Csúszán szép majolika Kossuth-domborművet őriznek a Magyarok Házában. Kisköszeg még inkább a múltba fordul, de itt is van Magyar Ház, folyamatosan építgetik, szépítgetik, és élettel is megtöltik. Újbezdánban szépen berendezett tájház

A Magyar Ház Vörösmarton

mellett csinosítják a közösségi házat, ahol játszóház, zenei (citera, furulya), tánc- és magyarnyelv-oktatás működik. Eszéken, illetve a vele egybenőtt Rétfalun ugyancsak szép, bár kisebb felújításra megérett közösségi házban működik a Népkör tevékenyen gyakorló kórusal, játszóházzal, közösségi és sporttevékenységekkel. Évente szerveznek Magyar Napot Eszéken, Dankó Pista-nótaestet, szüreti- és álarcosbált. Mivel itt közép- és felsőfokú oktatás is működik, a diákságot is be lehet vonni a tevékenységekbe.

Vörösmart általam is lemérhető élő példa a talpon maradni akarás harcának győzelmeiről. Alig egy hónap alatt hihetetlenül ötletes, több termen átvezető interaktív múzeumot alakítottak ki, töltöttek fel anyaggal, ismeretterjesztőkkel, játékokkal, ahol felnőtt, gyermek egyaránt jól érzi magát – még akkor is, ha épp magyar nyelvű tanórát tartanak. Egyetlen szomorú észrevételünk volt, hogy például, az állatokat bemutató játékkorongokon csak horvát nyelvű feliratot láttunk, és egy picit itthon éreztük magunkat: csak így adnak támogatást...

Pillantsunk bele egy kicsit az oktatás helyzetébe is.

A magyar kisebbség Horvátországban az anyanyelvi oktatást a Horvát Köztársaság Alkotmánya, a Kisebbségi Jogokról Szóló Alkotmányerejű Törvénynyel összhangban valósíthatja meg.

A magyar kisebbségi közoktatás négy szinten folyik: óvodai, elemi iskolai, középfokú és felsőfokú.

Négy központi magyar általános iskola működik Horvátországban: Vörösmarton (kihelyezett alsó és felső tagozattal Újbezdán, kihelyezett alsó tagozattal Csúzán, Sepsén), Laskón (kihelyezett alsó tagozat Várdarócon), Kórógyon, Eszéken; összesen 295 diákkal.

Az oktatás, számunkra kissé különleges módon, három alapvető minta szerint működik:

A modell: az oktatás teljes egészében a kisebbség nyelvén folyik. Természetesen a diákok kötelezően tanulják a horvát nyelvet ugyanannyi heti óraszámban, mint a magyar nyelvet. Itt nincs különbség a kisebbségi és a többségi nemzet elemi iskoláinak finanszírozásában. A magyar nyelven tanító és anyanyelvápolást vezető pedagógusok tiszteletdíját és útiköltségét a horvát Oktatási Minisztérium fizeti, továbbá a tanárok számára a szakmai továbbképzés is államilag finanszírozott. Az iskolák rezsiköltségeit és a karbantartási munkálatok költségeit a megye viseli. Az elemi iskolás diákok részére ugyancsak a megye biztosít ingyenes utaztatást.

Négy központi magyar általános iskola működik Horvátországban: Vörösmarton (kihelyezett alsó és felső tagozattal Újbezdán, kihelyezett alsó tagozattal Csúzán, Sepsén), Laskón (kihelyezett alsó tagozat Várdarócon), Kórógyon, Eszéken; összesen 295 diákkal. Mindegyik iskola rendelkezik korszerű számítástechnikai teremmel is. Sajnos, a tanulók száma évről-évre csökken, ami nagy gondot jelent a horvátországi magyar oktatás területén. Ezt a fogyást Kórógyon, az iskolafolyosó falára kihelyezett végzős tablón láthattuk: tavaly például egyetlen diák volt a tablón.

B modell: az oktatás két nyelven (horvát és magyar) folyik. Az előírásoknak megfelelően ebben az esetben a természettudományi tantárgyakat kötelezően horvát nyelven, míg a társadalomtudományi tantárgyakat magyar nyelven oktatják. Az ilyen oktatás horvát tannyelvű intézményben történhet, de külön osztályokban. Horvátországban B modell szerinti két tannyelvű oktatás egyedül Zágrábban működik.

C modell: az oktatás az anyanyelv és a kultúra ápolásában nyilvánul meg heti öt tanítási órában, miközben a teljes oktatás egyébként horvát nyelven folyik. Az öt tanítási órában helyet kell, hogy kapjon a magyar nyelv és irodalom, a történelem, a földrajz, a rajz és a zene tanítása. A horvátországi magyar tanulók legnagyobb aránya az anyanyelvápoló iskolákban található. Jelenleg 18 horvát tannyelvű általános iskolában folyik magyar anyanyelvápolás a következő településeken: Antunovác (16 gyermek), Ivánovci (7), Eszék (2 iskolában is 18, illetve 22 fős létszámmal), Ójánkovác (48), Szentlászló (56), Hercegszőlős (60), Bellye (86), Dárda (72), Pélmónostor, Kiskőszeg, Gradina, Lacháza, Dály, Zsdála (15-15), Karancs, Csák és Marinci (28-28). Ez közel ötszáz gyermeket jelent – jelentene. Sajnos, egyik iskolában sem tartják be az öt tantárgyra vonatkozó program iránti követelményeket.

Ami a középfokú oktatást illeti, a magyar kisebbség anyanyelven történő oktatása ezen a szinten már szinte elhanyagolható mértékben folyik. Ezt a kis népességszám, a felkínált kevés számú szak, valamint a pályaválasztásnál előnyben részesített állami oktatási nyelvű intézmények által nyújtott biztosabb perspektíva vonzereje okozza. Magyar nyelvű, középfokú oktatás egyedül az észéki Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központban folyik, három szakon: általános gimnáziumi, kereskedelmi

Látnivalók a vörösmarti múzeumban

Szobabelső a vörösmarti múzeumban

szakmunkás és idegenforgalmi technikus szakon. A középiskolák összesen 11 magyar osztályában 56 diák vesz részt a képzésben. Ez tehát azt jelenti, hogy a magyar ajkú diákoknak csak kis hányada iratkozik be az eszéki magyar iskolaközpontba, a többségük Pélmónostorra, Eszékre, Vukovára és Vinkovcira jár horvát tannyelvű gimnáziumi és szakközépiskolai képzésre. Ez a helyzet azért nagyon furcsa, mert a továbbiakban a felsőfokú oktatásban továbbtanulók nagy része Magyarországra megy egyetemre, sajnos már hiányos magyar alapműveltséggel. A horvát Oktatási Minisztérium amúgy minden iskola (így a kisebbségi középfokú tanintézmények is) működését (tanessz-közöket, rezsi- és útiköltséget stb.) és

a tanárok mindennemű tiszteletdíját és járulékát, valamint a pedagógusok továbbképzését is teljes mértékben finanszírozza.

A felsőfokú oktatási szintet tekintve, a Zágrábi Egyetemen 1994 óta Hungarológiai Tanszék működik az Általános Nyelvészeti és Orientalisztikai Intézet szervezeti keretein belül, szinte kizárólag nem magyar nemzetiségű hallgatókkal. Magyar nyelvű egyetemi szintű oktatás egyedül az eszéki

Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karán működik, a 2007–2008-as egyetemi évtől, magyar nyelv és irodalom szakon. A szak csupán egy másik horvát tannyelven oktatott szakkal párosítva végezhető. A hallgatók jelentős hányada azonban itt sem magyar nemzetiségű!

Tankönyvek tekintetében a horvátországi törvények értelmében a magyar tannyelvű iskolákban használhatnak magyar nyelvű tankönyveket. A horvát tankönyvek magyar nyelvre való fordítására és azok kiadására a Horvát Oktatási Minisztérium minden évben jelentős összegeket biztosít.

Amikor megérkeztünk Horvátországba esőben, szélben, hidegben, Pélmónostoron nagy sokadalom várakozott ünnepélyes arccal, türelmesen az '56-os menekültek táblájánál a koszorúzási ünnepség megkezdésére, majd nagyon szép, meghitt és megható emlékműsor vendégei lehettünk.

Mielőtt hazafelé indultunk volna, magyar esten vehettünk részt, ahol az aranyos legapróbbaktól a deresedő hajjú fellépőkig minden korosztály kivette a részét játékkal, néptáncsal, zenével, jelenet bemutatásával – lelkesen, ám már nem csak magyar nyelven és nem csak „tisztá forrásból” merítkezve.

Először arra gondoltam, hogy lenne mit tanulnunk még nekünk is lelkese-désből, végül arra, hogy vajon nekünk, erdélyieknek is ennyire el kell fogynunk, hogy elfogadjanak, és vajon a mi jövőnk vetült ott elénk?

**Magyar nyelvű
egyetemi szintű oktatás
egyedül az eszéki
Strossmayer Egyetem
Bölcsészettudományi
Karán működik magyar
nyelv és irodalom szakon.
A szak csupán egy másik
horvát tannyelven
oktatott szakkal párosítva
végezhető.**

A pélmónostori Magyar Ház udvara

Maróti Andor

Népművelés vagy közművelődés?

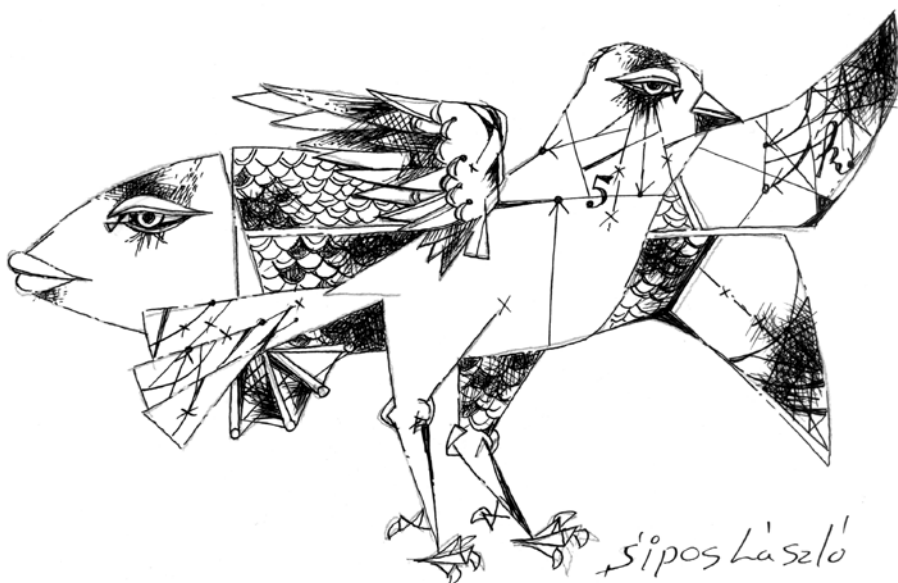
A népművelés szándéka a felvilágosodás idejére vezethető vissza. Akkor kezdték egyesek hangoztatni, hogy az életkörülmények csak úgy javíthatók meg, ha a tudomány eredményei közkinccsé válnak.

Akkor kezdték egyesek hangoztatni, hogy az életkörülmények csak úgy javíthatók meg, ha a tudomány eredményei közkinccsé válnak.

A népművelés szándéka a felvilágosodás idejére vezethető vissza. Akkor kezdték egyesek hangoztatni, hogy az életkörülmények csak úgy javíthatók meg, ha a tudomány eredményei közkinccsé válnak. Bessenyei György ezt így fogalmazta meg: „Egy ország boldogságának legfőbb eszköze a tudomány. Ez mentől közönségesebb az ország lakói között, az ország is annál boldogabb”. (Bessenyei Gy.: *Válogatott írásai*. Magyar Helikon. 1961. 67. o.) Ehhez két feltétel kellett: az eredmények széleskörű terjesztése és a megismerésükhöz, megértésükhöz az írástudatlanság megszüntetése. Ez utóbbi szükségességét az indokolta, hogy a tudományos eredmények terjesztésére a nyomtatott írás alkalmasabbnak látszott, mint az élőszó, amelyhez közvetlen személyes kapcsolat kellett. A 18-19. században azonban még nagyon kevesen tudtak olvasni, az általánosan kötelező iskolai oktatás csak a 19. század második felében kezdett kiépülni.

Ennek ellenére már korábban megjelentek a népművelés gyakorlati kezdeményezései abból a meggyőződésből kiindulva, hogy azokat is részesíteni kell a szellemi kultúra „áldásaiból”,

akik maguktól nem jutnak hozzájuk. S minthogy ilyen emberek többnyire falun éltek, és paraszti munkát végeztek, a népművelést is az ő felvilágosításukkal azonosították. Központi alakja a helyi tanító volt, akit Gárdonyi Géza egyik regényében „lámpásnak” nevezett. Gyakran a lelkészek is hasonló feladatot vállaltak, róluk Jókai Mór adott romantikus képet *A barátfalvi lévita* című regényében. Jellegzetes formái voltak e korszak népművelésének az olvasókörök, melyeknek tagsága előfizetett ugyan valamelyik újságra, de a híreket és a cikkeket a tanító olvasta fel és magyarázta, mert a közösséghez tartozók többsége még nem tudott olvasni. A tájékozódás igénye és a beszélgetések jó hangulata mégis vonzotta őket, ezért ezek a körök váltak a helyi tapasztalatok és problémák megvitatásának színhelyeivé. Kialakult a népművelés másik változata is, amikor a felvilágosodást követő romantika hatására a művészet lett a kultúra központi területe. Kiderült, hogy vele könnyebb a kultúrát népszerűsíteni, mint az elvont gondolkodást kívánó tudománnyal. Ezért egyre-másra alakultak még falun is színjátszó csoportok, dalárdák, zenekarok,

Sipos László grafikái

olyanok részvételével, akik napi munkájuk mellett keresték a művészet adta élményeket.

Bár a kulturális eredmények terjesztésének városokban és az ott élő polgárok között is kialakultak az intézményei és szervezeti formái, ezeket mégsem nevezték népművelésnek, mert a városok lakóit sem sorolták a „nép” fogalma alá. Az ipari munkások között szervezett kulturális eseményeknek is más lett az elnevezése: ezeket „kulturális munkának” tekintették. Talán azért, mert a gyárak dolgozói közt ekkor még sok volt a német származású, ezért önkéntelenül adódott a „Kulturarbeit” magyarra fordításával a szabadidős programok elnevezése. (Kodály Zoltán figyelmeztetett arra, hogy a kultúra szó lerövidített használata a német nyelvre jellemző, a magyarra nem. Erről a *Szóval – kultúr* című cikkében írt részletesen. Csillag. 1955. 8. sz.) Csak jóval később, a 20. század közepétől kezdve az állam-szocialista rendszerben vált ösztönző jellegűvé a népművelés, amikor a meghirdetett „kulturális forradalom” célja lett a kulturális fejlődés értékeinek eljuttatása mindenkinek. Ez ugyan látszólag demokratikus volt, tüzetesebb vizsgálata azonban feltárta, hogy ennek épp az ellenkezője igaz. Az ugyanis, hogy a terjesztendő kultúra célját és tartalmát a központi hatalom határozta meg, ráadásul úgy, hogy az az eszmei-politikai meggyőzést szolgálja (tehát nem a műveltséget), ellentmondott a demokratizmusra jellemző öntevékenységnek. Szemléletesen fejezte ki ezt Karácsony Sándor, a debreceni egyetem tanára: „A népművelésben más műveli a népet, a szabadművelődésben a nép magát műveli, ahogy igénye és kedve tartja”. S minthogy tudta, az öntevékenység önmagától nem alakul ki, hangsúlyozta a kultúra közvetítésében illetékesek jelentőségét, de

Bár a kulturális eredmények terjesztésének városokban és az ott élő polgárok között is kialakultak az intézményei és szervezeti formái, ezeket mégsem nevezték népművelésnek, mert a városok lakóit sem sorolták a „nép” fogalma alá.

hozzátette: „Bele ne essünk tehát a régi hibába, passzív valaminek ne vegyük a kultúrálándó felet (...) a kultúrálándó fél csak abban részesíthető, amit igényel. Hiába öntök, erőltetek bele egyebet, visszautasítja. A kultúrálándó fél igazán termőföld, azt termi, amihez kedve van, az gyökerezik meg benne, ami bele való.” (Karácsony S.: *Új Szántás*. 1947. 1. sz.)

Karácsony Sándor a művelődés demokratikus modelljét fogalmazta meg, ezért nem véletlenül nevezte azt „szabadművelődésnek”. Amikor „művelés” helyett „művelődést” írt, érzékeltette, hogy az nem kívülről ható folyamat, amelyben a „művelő fél” akarata érvényesül, a „művelendők” pedig csak tudomásul veszik ezt, anélkül, hogy azonosulni tudnának vele. Ezzel szemben hangsúlyozta: „Az iskolán kívüli népművelés meddő marad, csődöt mond, tekintet nélkül arra, hogy ki végzi (...) A művelődés igénye és vágya alulról fölfelé ható erő minden olyan kollektív életformában, amely nem mechanikus, hanem organikus jellegű.” (Karácsony S.: *Az Országos Szabadművelődési Tanács első és második esztendejének megszgyéjén*. Új Szántás, 1947. 3. sz.) Állításának jogosságát igazolta Vörös Márton példája, amit az 1930-as évekből idézett egy Pécs környéki faluból. „Vasárnap este, zsúfolt iskolateremben került sor a tarkafoltos tejelő tehénerről szóló előadásra. Az előadó csak erről beszélt, semmi másról. Pedig azért hívták meg őt, mert a községben száj- és körömfájás járvány dúlt. Ez az előadó később nekem négy szemközt bevallotta, hogy előző héten olvasott egy szakkönyvet a tejelők bőrszínéről, és így nem kellett külön készülnie az előadásra”. (Vörös M.: *A nagy kísérlet*. Gondolat Kiadó, 1960. 33. o.) Noha a terjesztett ismeretek és a helyi problémákhoz kapcsolódó tudásszükséglet sok más esetben sem egyeztek, a népművelés irányítói és szervezői meg voltak győződve, hogy a kultúra eredményeinek ismertetésével a tudatlanság csökkenni fog. S ha ez mennél több emberhez jut el, a siker is annál nagyobb lesz.

Csak akkor kezdett megrendülni ez a meggyőződés, amikor egyesek arra figyelmeztettek, a népművelésnek – eredményessége érdekében – fel kell tárnia a helyi körülményeket, ahol működni akar, és meg kell szólaltatni azokat, akikhez szól, hogy kiderüljön, mit hogyan értenek meg, és mire szeretnének választ kapni. A tömeghatásra törekvő népműveléssel szemben ekkor kezdett kialakulni Magyarországon a kicsoportos gyakorlat igénye. Sokan

...nem a jelenlevők mennyisége döntő, hanem a résztvevők aktivitása, amellyel partnerré válhatnak a fölmerülő kérdések tisztázásában.

azonban ezt is félre értették: úgy gondolták, nem baj, ha kevesen vannak jelen az egyes alkalmakon. Nem ismerték fel, hogy nem a jelenlevők mennyisége döntő, hanem a résztvevők aktivitása, amellyel partnerré válhatnak a fölmerülő kérdések tisztázásában. A hatás elmélyítése érdekében fogadta el az országgyűlés 1976-ban a közművelődési törvényt. A törvény előterjesztésében volt olvasható: „A népművelési fogalmat, amely mechanikusan művelőkre és művelendőkre, alkotókra, terjesztőkre és passzív befogadókra osztotta az embereket, felváltottuk a közművelődés fogalmával. Ez demokratikusabb és közösségibb magatartásra ösztönöz: olyanra, amely tudomásul veszi, hogy a művelődés az egész közösség és minden állampolgár joga, lehetősége és feladata. A közművelődés fogalma tartalmazza azt is, hogy a művelődés nem egyszerűen elfogadást és passzív ismeretszerzést jelent, hanem az alkotói és terjesztői folyamatban való cselekvő részvételt is (...) A közművelődés fogalma a személyek egymással való kapcsolatában és személyiség teljességében a közösség oldaláról közelíti meg a művelődés értelmét, társadalmi hasznát és teszi hangsúlyossá a személyes részvételt, a közösségi jelleget és a művelődés fontosságát. Egyszersmind feltételezi, hogy minden ember hordoz valami sajátos tudást, tapasztalatot, amit érdemes a közösségnek átadni.” (Törvény a közművelődésről. Kossuth Kiadó, 1976)

A „közművelődés” fogalmát persze már a 19. század végén is használták, ekkor született meg például az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, az EMKE, és a szegedi múzeum homlokzatára is ekkor került „a közművelődésért” felirat. A fogalom élt tehát a magyar nyelvben, a jelentését azonban később sem tisztázták, ahogy a „népműveléstől” eltérő tartalmát sem. Az 1976-os törvény tett kísérletet erre, de ezzel még nem történt meg a gyakorlat átalakulása. A gyakorlatban dolgozók a két fogalmat nem egyszer azonosították egymással. Az intézmények közt a „közművelődés” fogalmát csak

**Közüggé
a közművelődés csak
akkor válhat, ha kisebb
közösségek vállalnak
benne felelősséget.
Kialakulásukat érdekek
és érdeklődési körök
határozhatják meg,
nem tévesztve szem elől
egyszerre a személyes és a
társadalmi viszonylatokat.**

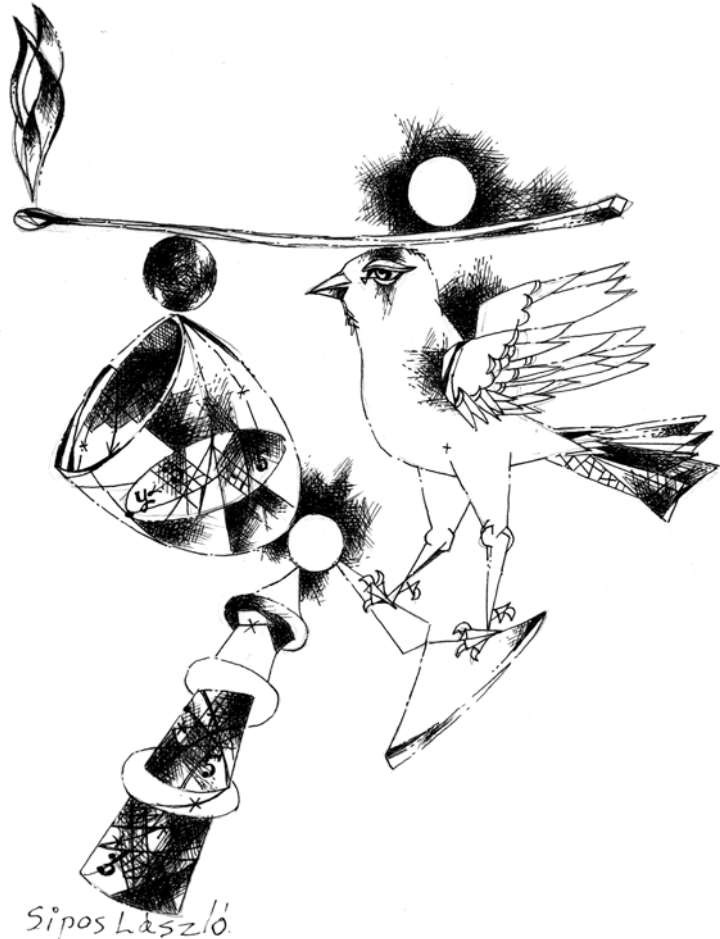
az általános gyűjtőkörű könyvtárak és a múzeumok fogadták el, a tudományos könyvtárak nem és a különböző művészeti intézmények sem, nem is szólva a tömegközli eszközökről, a rádióról és a televízióról. Ez utóbbiak szerkesztői azt vallották, hogy feladatuk a hírközlés és a szórakoztatás, a művelődés ügyétől gyakorlatilag elhatárolták magukat. A népművelést a művelődési házak (kulturházak) pedig továbbra is magukra vonatkoztatták hagyományként őrizve azt. A jelentőségét azonban továbbra is a kultúra közvetítésében látták. Arra hivatkozva, hogy fel kell számolni a kultúra „fehér foltjait”, mintha a kisebb településeken nem is létezne kultúra. Nem értették meg, hogy az életmód szokásrendje, az emberek erkölcsi tudata, a munka minősége is kultúra, nem is szólva a népművészet helyenként még élő hagyományairól.

A bizonytalan fogalomhasználat és a bizonytalan célokat vállaló gyakorlat ellenére a közművelődési törvény megalkotása után voltak mégis olyan kezdeményezések, amelyek megkísérelték a közművelődés korszerű értelmezésének megfelelő gyakorlat megvalósítását. Ezek többnyire az életmód kultúrájához kapcsolódtak, és a törvény indoklásából azt a részt, hogy „minden ember hordoz valami sajátos tudást, tapasztalatot, amit érdemes a községnek átadni”, úgy alkalmazták, hogy egyes községekben közvélemény-kutatást szerveztek ilyen kérdésekkel: „Mit tudnék másoknak tanítani?”, „Mit szeretnék megtanulni?”. S amikor kiderült, hogy az érkező válaszok nem egyszer ugyanazt a tárgyat említették meg, arra bíztatták a helyieket, hogy hozzák össze a tanításra és a tanulásra vállalkozókat. Így a helyi erőforrások tudatosításával meg lehetett valósítani a közösségi öntevékenységet.

Természetesen ellene vehető a fogalmak szembeállításának, hogy nem a gyakorlat elnevezése a lényeges, hanem az, amit a tevékenység kifejez. Csakhogy az alkalmazott név azt is érzékelteti, hogy annak mi a célja, mit akar megvalósítani. Egy régi kínai bölcs figyelmeztet erre: „Ha a szavak használata nem helyes, a fogalmak értelme zavaros; ha a fogalmak értelme zavaros, nem lehet szabatosan cselekedni”. (Kung-fu-che: Lun Jü. *Kung mester beszélgetései*. Budapest, 1944. 66. o.) A fogalmakhoz kapcsolódó gyakorlat irányának és céljának meghatározása tehát nem mellékes. Elismerhető persze, ha a népművelést ma már egy régebbi kor sajátjának is tekintjük, ez nem jelentheti, hogy minden részében feleslegesnek kell tartanunk. Ha a közművelődést magától kialakuló folyamatnak tekintenénk, nem vennénk észre, hogy kezdeményezők és szervezők nélkül széles körben meg nem valósulhat. Szükség van tehát a népművelési felfogásból áttemelhető „népművelői” elhivatottságra, de azzal a megkötéssel, hogy nem tekinthet el attól, helyileg mi a műveltség meglévő színvonala, mik a benne mutatkozó művelődési szükségletek és igények, mert csak ezekre

építve lehet kibontani az eredményes folyamatokat. Nem véletlenül használtuk itt a „folyamat” szót. Az egymástól elkülönülő rendezvények nem képesek emelni a kulturáltság színvonalát, csak az egymást kiegészítő, hatásukat továbbvivő események. Főleg akkor, ha bennük a „művelő” hatást a „művelődők” közössége idézi elő. Ahogy ezt egy másik régi kínai intellektus fogalmazta meg a tanítók számára: „Menj az emberekhez, élj közöttük, tanulj tőlük, szeresd őket, szolgálj őket, tervezz velük, kezdj azzal, amit tudnak, építs arra, amijük van”. Ez a régi bölcsesség ma is útmutató lehet azok számára, akik a közművelődés ügyét segíteni akarják.

Közüggé a közművelődés csak akkor válhat, ha kisebb közösségek vállalnak benne felelősséget. Kialakulásukat érdekek és érdeklődési körök határozhatják meg, nem tévesztve szem elől egyszerre a személyes és a társadalmi viszonylatokat. Valamint azt sem, hogy a tapasztalati tudás igazán akkor értékes, ha szélesebb összefüggésekbe ágyazódik. Így válhat a meglévő műveltségi szint mélyebbé és szélesebbé a gondolkodás érésevel együtt.

Palocsay Kisó Kata

Bábszínház az egész világ (10.)

A siker útja a konyhából a bábszínpadig

Dugóhúzó és Fakanál

A fakanál rokonai

Fakanál – az igazi átváltozó művész

A kétkarú dugóhúzó a bábos világ sztárjainak egyike. Ha csak a tavalyi bábszínházi évadot nézzük, akkor is két nagy szerepét említhetjük meg: a címszereplő Odüsszeuszt, a budapesti Bárka színház *Odüsszeusz szemetes lapáton* c. előadásában, melyet Philippe Genty rendezett, valamint Kolozsváron a Váróterem Projekt tárgyjátékában, a Rumi László rendezte paraFabulákban Daru szerepét játssza Dugóhúzó. Mindkét alakítása remek, hiszen vérbeli színész, tehetséges, rugalmas, játékos, és az átváltozás, a mozgás a lételeme. Talán egy tárgy létezik a konyhában, aki nála népszerűbb a bábos berkekben: a fakanál. Igaz, sokkal régebben van már

a pályán, tapasztaltabb, közismertebb, hiszen eddigi fellépéseinek, szerepeinek száma végtelen. Dugóhúzótól eltérően, aki kevésbé szokott jelmeztenni, Fakanál nagy átváltozó művész. Mondhatnánk úgy is, hogy minden jól áll neki. Bármilyen korosztály szívesen alakítja, mert könnyű bánni vele. Alakja, arányai eleve emberszabásúak, alapanyaga, a fa, pedig könnyen festhető, ragasztható, tűzhető, szegezhető.

A felöltöztetett, bebugyolált, arccal kiegészített fakanálbábuk emlékeztetnek a gyermekjátékszerek legősibbjeire, a bőrrel, kövekkel, gyöngyökkel feldíszített bebugyolált amerikai indián babákra, az afrikai fűszoknyával, vagy hánccsal, ékszerekkel díszített fa figuráira. A szibériai népek szőrmébe, virágos kendőkbe öltöztetett házi szellemeire, a kukoricacsutka babákra. Ők a rokonok, fellelhetőek minden kontinensen a legrégebbi időktől napjainkig.

A felöltöztetett, bebugyolált, arccal kiegészített fakanálbábuk emlékeztetnek a gyermekjátékszerek legősibbjeire, az amerikai indián babákra.

Fakanálból Katica születik

Fakanál Katica

Népi hagyományaink szerint Erdélyben Fakanál Katicának nevezzük leggyakrabban a felöltöztetett fakanalat. Legtöbbször bő szoknyája, színes masnival megkötött befont hajfonatai vannak. Szoknyája perdül, copfjai lódulnak, életre keltik az amúgy a mozdulatlanul első pillantásra eléggé nyársat nyeltnek tűnő Katicát. Ha odafigyelünk, és minél több mozgó résszel egészítjük ki a fakanalat, akkor annál elevebb bábút készíthetünk. Ezek után már csak merjük megmozdítani, merészen és pontosan. Ha elég nagy impulzust adunk a mozgó részeknek, akkor igen csak karakteres, temperamentumos, vidám Katicánk lesz. Az automatikusan,

Odüsszeusz szemeteslapáton

szándékmentesen zenére, vagy a beszéd szótagjainak ritmusára bólogató, felöltöztetett fakanalak sajnos fakanalak is maradnak. Ezzel szemben a Fakanál Katicák látnak nagy ragyogó, rajzolt szemeikkel, lélegeznek, kifejező, pontos mozdulatokat tesznek.

Minden döntés, minden lépés szándékos és tudatos, ami a fakanáltól a fakanálbábuig történő változás része. Például nem mindegy, hogy homorú, vagy domború oldalra alakítjuk ki az arcot, hiszen más-más karakterű a pufók, sima vagy a beesett arcú bábu. Ha a helyzet megkívánja, akkor mindkét oldalra rajzolhatunk arcot, és remek játéklehetőséget nyújt a mosolygó, telt arcú Katica után a szomorú, esetleg síró vagy mérges, belapult arcú Katica. Ezzel az egyszerű megoldással két különböző hangulatában tudjuk láttatni a bábút, de ugyanezt a megoldást használhatjuk különböző életkorok (fiatal Katica a domború felén, Katica néne a horpadt felén a kanálnak). A Kétarcú Katicáknál a ruhát is felelhetjük a megfelelő karakterek jellemzői szerint. A hajat ebben az esetben csak oldalra tűzzük, két lógó copfként, vagy pedig kendőt használunk, a kendőt pedig egy mozdulattal átfordítjuk mindig arra a felére, amelyikre szükségés. A Katica arca maradhat a fakanál fa felülete, amely emlékeztet a fakanálra, de bevonhatjuk más alapanyagokkal is, akkor a kanál csak tartószerkezetként, technikai alapként szolgál.

Bármilyen bábút készítünk, nagyon figyeljünk a szemére. Jól látható, élesen kiemelt szeme legyen akár rajzolt, akár gyöngyből vagy gombból ragasztott. Ha hobbiboltokban vásárolható mozgó műanyag szemet szánunk a faarcú Katicának, akkor mindenképp számítsunk arra, hogy furcsa hatást érünk el vele. Nem igazán a fakanál stílusához, anyagához illő megoldás, viszont humorforrás lehet, groteszk hatást érhetünk el az egyszerű, hagyományos fakanál és az előre gyártott, mechanikusan mozgó műanyag szemek társításával. Katica haja a hagyomány szerint fonalból, hánocsból, rafiából, kócból készül, de halászsínóra fűzött gyöngyosor, alumíniumfólia kígyók, karikára vágott és felfűzött parafa dugó, rézdrót vagy rugó, pattogatott kukorica vagy bármi más is alkothatja a frizuráját. Azt, hogy milyen nyersanyagot választunk, illetve a fakanál fejét megtartjuk burkolatlanul,

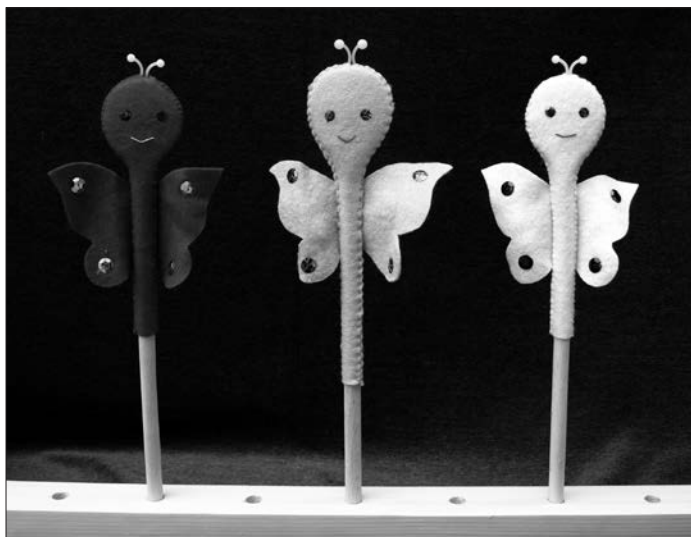
vagy beburkoljuk, akkor döntsük el, ha már tudjuk, mit szeretnénk. Ha az előadásunkat hagyományos, esetleg népies stílusban szándékozunk létrehozni, akkor semmiképpen ne burkoljuk be az arcot, és kerüljünk minden olyan alapanyagot, szöveget, zenét, technikai megoldást, ami a szintetikus világra emlékeztet. Viszont ha valamit ki akarunk emelni, és egy szereplő másságát szeretnénk hangsúlyozni (másvilági szereplő, mint egy ördög vagy szellem, két különálló szereplőcsoport stb.) akkor bátran dönthetünk úgy, hogy a különlegességüket, együvé tartozásukat az anyagok használatával is láttatjuk.

Ha előadásunk bábjainak elkészítésekor a szempont az, hogy bármilyen alapanyagot használhatunk, csak a karaktereket és a történet helyzeteit tartjuk szem előtt, akkor mindenik fakanál öltöztetésénél tudatosan és megokoltnan válasszuk meg a kiegészítőkhöz az anyagokat, hiszen a látvány, a használt anyagok milyensége, fizikai tulajdonságai, valamint mindazok az érzések és gondolatok, emlékek és tudások, amelyeket kapcsolunk hozzájuk, azok a szereplők külső és belső tulajdonságaira adnak támpontokat. A fakanalak kiválasztásánál érdemes különböző méretű és formájú fakanalakat keresni. Az egyforma magasságú, és fejméretű szereplőkkel szemben változatosabb, izgalmasabb „társulatot” hozhatunk létre alacsonyabb-magasabb, kisebb és nagyobb fejű szereplőkkel. Nézzünk jól körül a szereplőválogatáskor, hiszen annyiféle fakanál létezik, mindegyik más karakter.

Bármilyen bábút készítünk, nagyon figyeljünk a szemére. Jól látható, élesen kiemelt szeme legyen akár rajzolt, akár gyöngyből vagy gombból ragasztott. Ha hobbiboltokban vásárolható mozgó műanyag szemet szánunk a faarcú Katicának, akkor mindenképp számítsunk arra, hogy furcsa hatást érünk el vele.

A fakanál ruhája

A gyermekek kezűgyességének megfelelően, akár csak bogózással és vágással is nagyon egyszerűen fel lehet öltöztetni a fakanalakat. Egy – a fakanál méretéhez mérten arányos mellkas méretű – téglalap alakú anyagdarab közepén lyukat vágunk, felhúzzuk a kanál nyelén a „fejéig”, majd „vállmagasságban” egy, a kanálhoz mérten szintén arányos hosszúságú, és a szereplő alkatának megfelelő karhosszúságnak csíkot a közepénél rábagozunk a kanál nyelére. A nyélre merőlegesen két oldalra fektetjük a karokat, leellenőrizzük, hogy egyforma hosszúak-e, majd a téglalapot ráhajtjuk elől is, hátul is, mint egy mellényt a kanálbábu „mellkasára”. Derékmagasságban megkötözzük, ezzel kész is a bábunk felsőteste. Ha lábakat is szeretnénk, ugyanúgy, mint a karokat, csípőmagasságban rábagozzuk a láboknak megfelelő hosszúságú anyagsávot. A végtagokat és a mellkast eleve készíthetjük abból a textiltől vagy bőrből stb., amely már a felöltöztetett bábút jelenti, de két külön fázisra is oszthatjuk a folyamatot. Előbb a fakanálbábu szerkezetét készítjük el – ilyenkor a végtagokhoz zsinórokat, spárgát érdemes

Fakanál pillangók

használni, majd a második munkafolyamat tartalmazza az öltöztetést. Mindenképp ajánlatos a jobban mozgó végtagok érdekében a karok, lábak végére súlyt rögzíteni. Ennek egyik egyszerű és praktikus módja az anyacsavar használata. A kis súlyos fémdarabot felfűzzük a kézfej és a lábfej helyére, és odabogozzuk majd kis batyukat kötözünk kézfejnek és cipőnek. A fakanál mozdításával ezek a végtagok remekül mozognak, kísérletezzünk velük, s hagyjuk, hogy egy-egy mozdulatot fejessenek be, addig ne adjuk a következő impulzust.

Emberi gesztusok a fakanalak nyelvén

Ne feledjük, minden, amit gondol, vagy érez a bábu, azt mozgással fejezi ki. Meghallja a fakanálbáb, mit mondanak neki? Bedől a hang irányába. Meglát valamit? Hátrahőköl egy lépést, vagy arra mozdul, ami éppen érdekli. Nemet, igent mond? Le-fel mozdul, mintha toppantana. A toppantás ereje, hangsúlyossága akkora, amekkora az igenlés, vagy a helyesség szándéka, tartalma. Hízelegve mond valamit? A fejét nem mozdítva ingaszerűen mozoghat a kanál nyele. Megijed? Lehúzzuk a kanalat derékmagasságig egy pillanatra, majd a bábu visszanyeri az eredeti magasságát. Ezekkel a példákkal el is érkezünk azokhoz a mozdulatokhoz, amelyek valójában eltérnek az emberi gesztusvilágtól, de abból erednek, csak erőteljesen stilizáltak. Mert a fakanálbábú – akárcsak a síkbábok – mozgása akkor eleven, akkor értjük valójában mit jelent, ha nagyon stilizált. A fakanálbábuk, ha fordulnak, hirtelen fordulnak háttal, ha ráfordulnak partnerükre, kis forgásszöveget használnak, mert ha túlságosan ráfordulnak, akkor a figyelem láttatása helyett megszüntetjük bábunkat. Profilban ezek a bábuk nem élnek. Kivételes esetben rövid időre, néhány másodpercre esetleg, ha valóban elkerülhetetlen. Járásuk is erősen stilizált, karakteres járás legyen. Használjuk a mozgó részek mozdulatait, lódítsuk bátran őket, vagy szándékosan irányítsuk, kontrolláljuk mozgásukat. Ha a fakanál nem tökéletesen merőleges a paravánra, akkor azzal szándékosan erősíthetjük egy szereplő személyiségjegyeit: picit hátradólva közlekedik, akkor a tekintete mindig felsőbbrendű, „elnéz mások feje felett”, ha pedig picit előredőlve tartjuk, akkor „lesütött szemmel” áll élénk.

És a légzés, ismét a légzés, amely láthatóan, merészen használva annyi mindent el tud árulni bábunk lelkiállapotáról, gondolatairól, karakteréről. Egy zenei fordulatot, vagy egy gondolatot belüli fordulatot, hangulatváltást, bármilyen

váltópontot mozgással pontozunk. Lehet az lépés, perdülés, magasságváltoztatás, ugrás, dőlésszög változtatás, siklás. Minden esetben gondoljunk a szólásmondásainkra, közmondásainkra, segíteni fognak. Döfködő mozdulatokat végezhet az a dölyfös szereplő, aki „szűrös, mint a kőkéntűske”, az egészen kimerült, vagy nagyon csüggedt szereplő magassága csökkenhet, hiszen a szólásmondás szerint az ilyen ember „lágyig van”. Ha a helyzet kívánja, akkor mozgással fejezzük ki, ahogy a fakanálbábunak földbe gyökerezik a lába, bele-süllyed a földbe szégyenében, a föld felett lebeg örömeiben, repül a boldogságtól, azt sem tudja, melyik lábára álljon izgatottságában, bebújik valakinek a bőre alá, árnyékként követ valakit, úgy távozik, mintha a föld nyelné el, eszementen forog, mint a harangozó kutyája, dühében veti fel a helyét, megreked és egy helyben topog, vagy helyben van, vagy nem fogja a hely, esetleg lódul, mint a rút idő, vagy parázson áll.

Ne feledjük, minden, amit gondol, vagy érez a bábu, azt mozgással fejezi ki. Meghallja a fakanálbáb, mit mondanak neki? Bedől a hang irányába. Meglát valamit? Hátrahőköl egy lépést, vagy arra mozdul, ami éppen érdekli. Nemet, igent mond? Le-fel mozdul, mintha toppantana.

Kerekes Edit |

A dzsungel könyve az Apáczai vegyeskarával

Tavaszt idéző melegséggel hétágra sütött a nap december 23-án délben. Sapka, sál, dzseki szinte csak díszlet a tizenévesek fején-vállán, amint sorra érkeznek a sétatéri színház elé. Egy visszafogott fiatalemberben Sír Kánra ismerek, majmokkal, farkasokkal együtt megyünk a balett-terembe. Maratoni próba van: másnap a karácsonyi előadást a Kolozsvári Magyar Opera meghívására az Apáczai-líceum vegyeskara adja – *A dzsungel könyvét*.

A nagyszínpad nem újdonság a fiataloknak. Augusztusban a Kolozsvári Magyar Napokon már jóval az előadás kezdete előtt kénytelenek voltak lezárni az opera bejáratát a hatalmas érdeklődés miatt, októberben további két teltház as előadást adtak. Mégis fokozott most az izgalom, hiszen a főhős Maugli korábban csak a májusi iskolanapokon, a Kolozsvári Rádió nagytermében játszott. A legtöbben viszont már jártak a balett-teremben, végigcsináltak néhány egész napos próbafolyamatot, s bár most is

bizsergetően érdekes az egész helyzet, nem újdonság a mikroport, a hangpróba, a reflektorok, a vezényszavak. Sem a fegyelem – ami akkor is ott van, ha közben nagy nevetések törnek ki Gombár Annamária humoros rendezői utasításain: „Úgy álltok egymás mellett, mint Băsescu s Ponta”; „Olyan voltál ma, mint egy selyemcica!”; „Ne törődj vele, ha ott van, lépd le”; „Egy kicsit féljél...”; „Menj, rugózz, élvezd, szuper!”

Nagyot álmodtam, és valóra vált
„Szii-óóó, szii-ááá, zümeee” – fújják a szótagokat a licisták, és nem is tartják nevetségesen gyerekesnek. Tudják jól, hogy az egész napos megterhelést csak megfelelő bemelegítéssel lehet bírni, ebből nem is enged Szabadi Ildikó karvezető, a dzsungel-előadás megálmodója.

– Nagyon-nagyon nagyot álmodtam, és megszületett. Úgy gondoltam, a vegyes karban vannak *A dzsungel* könyvére alkalmas szereplők, és volt

Hogy isz nevesztetek, majmócák? Rusznya hajókötél? Nagy Loránd fényképe

Gombár Annamária: Nem tudtam olyant kitalálni, amit ne csináljanak meg.
Kerekes Edit felvétele

Akelám, Kám, Bagirám, Mauglim, nem is egy. Bemérem, kinek melyik szerep találna, már amennyire meg lehet ismerni egy iskolában egy diákot, néztem, hogy a hangszín, hangterjedelem megfelelő legyen. Szünetekben rohangáltam a gyermekekhez az osztályban, odaadtam a szövegkönyv rájuk eső részét, a kottát, hallgasd meg, tetszik, elvállalod-e? Sír Kánnak és Akelának mindkét szerepet odaadtam, válaszáuk ki ők, melyiket szeretnék. A férjemnek (Szabadi Péter – szerk. megj.) elmondtam, milyen jó lenne közreműködni az operával, de ez már tényleg rejtett álmod volt, ami valóra vált, az angyal meghozta a közös produkciót az operával.

– *Hogyan befolyásolta a vegyes kar diákközösségét a musicales munka?*

– Egy kórus eleve összekovácsolja az embereket. A musicalben sokkal többről van szó, nemcsak közösen énekelünk, hogy összecsengjen, egyszerre kezdjük, végezzük; itt egymásra kell figyelni, ne lépd le a másikat, ránézz, amit kérdez, arra úgy felelj, ahogy kell. A próza is plusz és a mozgás. A dzsungel munka nagyon összerázta őket, nagyon sokat változtak, jó irányba. Olyan diák is megtalálta itt a helyét, akivel gondok voltak az iskolában, az osztályközösségbe sem tudott beilleszkedni. Amikor 2013 szeptemberében elkezdtük a darabot tanulni, sok kilencedikes volt, aki korábban még kórusba sem járt, nemhogy musicalt játszott volna. Rengeteg meglepetés ért. Márton (Ká) és Zoli (Sír Kán) nagyon visszahúzódoak. Mindig csillogott a szemük, ha énekelni kellett, de nem gondoltam

róluk, hogy ekkorát tudnak alakítani. Zoli nagyon visszafogott, kedves srác, és ahogy a durva, agresszív Sír Kánt alakítja... Az összes tanár meglepődött, amikor meglátta őket, hogy a színpadon ennyire felszabadultak, ilyen jól játszanak; senki nem nézte ki ezt belőlük. Egy előadásunkat látta Hatházi András, és kijelentette, hogy bármelyik szólista lezserül bejutna a színiére. Zoli és Márton műszaki tárgyakat, Attila (Akela) alkalmazott idegen nyelveket tanul. Egyedül Timi (Bagira) elsőéves a zeneakadémián; már kilencedikes kora óta bátorítottam, úgy is írta a kicsengési kártyáján, nagyon szépen köszöni, hogy elindítottam, bíztam benne.

Neked csak a dzsungel van, nem is szeretsz...!

– Nagyon sokat segített a rendező. Rávezette őket, hogy megértsék a színpadi helyzeteket. Annamari a só és a bors. Van 15 zenei rész duettekkel, tercettekkel, szólókkal és kórusmű résszel, és heti két kórusóra, közben karácsonyi műsorral készültünk, úgyhogy március végére fejeztük be a zenei részeket, és április elsején jött a rendező, akkor olvastuk össze először a szöveget. Május 9-ig össze kellett álljon az előadás úgy, hogy vakáció volt, iskola másképp, Annamari lába kificamodott. Akkoriban jóformán csak aludni mentem haza, megpuszítottam a gyermekeket, most menjetek, kész, ennyit láttatok, és leültem megírni, hogy másnap melyik részeket próbáljuk. Mondták is a gyerekek, hogy neked csak a dzsungel van, nem is szeretsz minket. Nehéz volt ezt anyaként nap mint nap, hetekig

hallani, de a musical olyan álmod volt, amit másképp nem lehet megvalósítani. Megkezdődött fél háromkor a kóruspróba, és sokszor 8-ig ott ültünk a suliban. És még mindig nekem volt könnyebb, mert másnapra nem kellett készülnöm, nem kellett féléviket írjak, mint a diákoknak. Aki éppen próbált, az fent volt a színpadon, a többiek lent ültek és oldották a házikat, közösen, megbeszélték. Nálam otthon három hétig nem volt mit enni rendesen, meg folyt szét minden a felfordulástól, de ezek a gyermekek ott voltak reggel fél 8-tól este fél 8-ig, és másnap reggel felmértőt írtak. Néhány tanárkolléga megértette, és később bepótoltatta azt a felmértőt vagy bármit, de sajnos akadt, aki gúnyolódott velük. Legendás a történet, amikor az iskolában idegen bizottság előtt tettek informatika szakvizsgát a tizenkettedikesek, mi a díszteremben próbáltunk. Sír Kán felszaladt, amikor a jelenete következett, levette az ingét, felszereltük a mikroportot, utána vizsgasziasított a szóbeli vizsgára. Úgy, ahogy volt, meztelen felsőtesttel, dzsekiben, mikroporttal. Persze, senki nem rőta meg emiatt. Ezek a diákok ilyenek voltak, hogy vizsgázni kellett, tanulni kellett, érettségire kellett készülni, és mégis ott voltak, helytálltak, és tanulták, élvezték.

– *Lesz-e folytatása a musicalezésnek?*

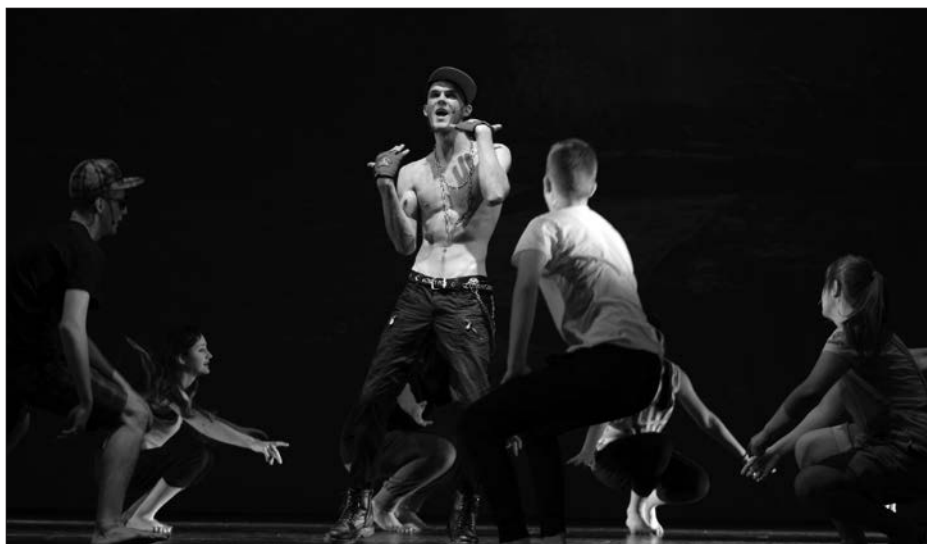
– Ha megkapjuk a szövegkönyvet, kottákat, remélnem, májusra elkészülhet *A szép nyári nap*. A történet szokványos: táborba mennek a fiatalok, szerelmi szálak fűződnek, idősebb nő és férfi újra egymásra talál. Zeneileg sem olyan nehéz, mint a dzsungel volt.

„Egy kórus eleve összekovácsolja az embereket. A musicalben sokkal többről van szó, nemcsak közösen énekelünk, hogy összecsengjen, egyszerre kezdjük, végezzük; itt egymásra kell figyelni...”

A művészet nem a diplomáról szól

Nagyszínpad, este tíz óra után. Lemegy az utolsó jelenet is. A rendező a színpad előtt a végső rendelkezésekkel. „Amit lehetett, mindent elrontottatok, úgyhogy

„Profi az, aki iskolát végez, képesítést kap, elhelyezkedik, és pénzért csinálja. Amatőr az, aki nem kap képesítést, de nyitott, akarja csinálni, és lelkes, és én oda jutottam, hogy azt mondjam, ez mindent megér.”

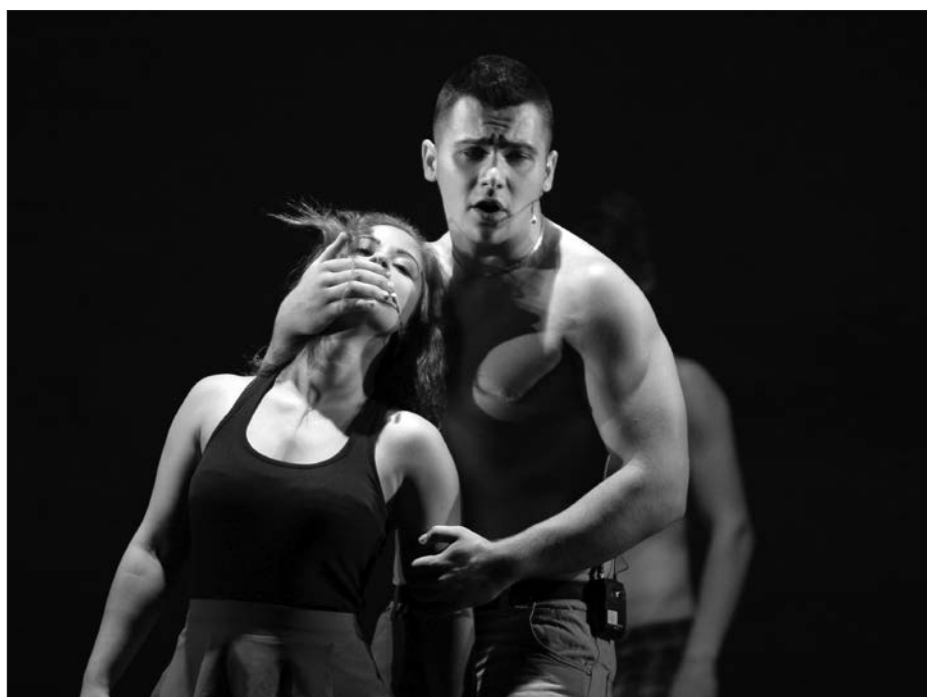
Pünkösdi királyság majomvárosban. Nagy Loránd felvétele

meg vagyok elégedve. Tudjátok: rossz próba, jó előadás!” Gombár Annamária nem először dolgozik gyermekekkel, fiatalokkal, „amatőrökkel”.

– Profi az, aki iskolát végez, képesítést kap, elhelyezkedik, és pénzért csinálja. Amatőr az, aki nem kap képesítést, de nyitott, akarja csinálni, és lelkes, és én oda jutottam, hogy azt mondjam, ez mindent megér. Ha valakit megaláztam, elnézést kérek. Elmondtam mindenkinek, milyen embertelen programot csináltak végig a gyermekek, suliztak fél háromig, aztán próbáltak velem kilencig, sokszor, és közben írták a házi feladatot, ha ezt egy alkalmazott énekessel megcsinálod, hát olyan nincs. Ki van

írva, hogy egyig van próba, egy óra egy perckor elment. Valószínű, hogy valahol elvesztettük azt, hogy mi a művészet. Az nem a diplomáról szól, nem arról, hogy jó helyre tettem a hangot, nem vagyok hamis, nem. Hanem arról, hogy a tehetséged a Jóisten adta mielőtt beszélni tudtál volna, mielőtt meg tudtad volna nevezni, már hangot adtál ki, énekeltél a holdnak, a napnak, az Istennek. A zene ajándék, amikor megszűnik ajándék lenni, akkor vége a világnak és a művészetnek. Ezerszer inkább egy lelkes amatőr, aki tanulni akar, akiben van alázat és rácsodálkozás, hogy Ūristen, mire vagyok képes, ezerszer többet ér, mint egy profi, aki jobban tudja. Ha jobban

tudja, miért nem csinálja? Bárkivel szeretek dolgozni, aki akarja. Nincs profi, nincs amatőr. Hiszem, hogy vannak emberek, akik még képesek gyermekek lenni, rácsodálkozni dolgokra, örülni. Művészetet érdekből nem lehet csinálni. Nagyon sokan csinálják, persze, sokan azért dolgoznak, hogy a tévébe bekerüljön egy hír vagy szerep, vagy könyv, vagy valami. Istenem, és akkor mi van? Nézzétek meg a multimilliomosokat, akiket mutatnak, vadászni járnak, ilyen ékszer, olyan meseautó – de vajon miért nem mosolyog egyik se? Mi meg annyit neveltünk. És olyan fáradt vagyok, de szebb ajándékot nem kaphattam, mint a gyermekekkel *A dzsungel könyvét*.

Tuna az enyém! Tíz aranyat fizettem érte az apjának! Nagy Loránd fényképe

Az 50 éves sütemény

– Úgy sírtam a rádiós előadás után, tudtam, én most tanulok alázatot. Az iskolámmal s a mindenemmel, a „fantasztikus szaktudásommal” tulajdonképpen hol vagyok ezektől a gyermekektől...? Nem tudtam olyant kitalálni, amit ne csináljanak meg. Mutogatták a kis kék feltjaikat meg sírtak, jajistenem, jajistenem, és dolgoztak tovább – mondja Annamária, és táskájából elővesz átlátszó dobozban egy süteményt. A gyermekek hozták neki, mert reggel óta nem evett. – Ez ott fog megpenészedni, hazaviszem, és 50 év múlva, ha megérem, előveszem, és ott fogok zokogni... A nagy jeligék, mellveregetések nem érnek semmit, amögött csak virtus van, az apró dolgok fontosak, egy simogatás, kedves szó.

– Soha nem volt olyan pillanat, amikor felmerült, hogy ezt talán mégse kéne...?

– Az első 10 perc után. Az első próbakon olvasni se tudták a szöveget. De

Dicsérjük őt egy kicsit! Nagy Loránd fényképe

lassan kezdtek kinyílni, kezdtek megszületni dolgok, egyik-másikat megdicsértem, és mind nehezebb s nehezebb lett, vérszemet kaptam, hogy lehet velük. Régóta dolgozom gyermekekkel, de ez az első, ahol az iskola is a produkció mellé állt. Ildikónak mindig mondtam, amikor hálálkodott, hogy nélkülem valószínűleg nem lett volna ilyen előadás, de nélküle egyáltalán nem lett volna előadás. Minden iskolának ilyen igazgatót kívánok, hogy ilyen szinten bízzon a gyermekekben. *A dzsungel könyve* szerencsés csillagzat alatt született, hátha látják mások is, hogy mekkora eredményt lehet elérni, és úgy érzik, érdemes, akkor már nem volt hiába.

Vörös Alpár, az Apáczai-líceum igazgatója nagyot alakított, amikor egy előadás végén beállt diákjai közé, és a ráadásban velük együtt farkast játszott-énekelt.

– A fakultatív tevékenységek (kórus, színjátszás, kirándulás stb.) rejtik magukban az igazi közösségépítés lehetőségét. *A dzsungel könyve*ben szereplő több mint 50 diák különböző évfolyamokról és osztálytípusokból (humán, reál és közgazdasági) érkezett. Ezek a diákok most már az iskola folyosóin nem mennek el egymás mellett idegenül, vannak közös élményeik, barátokként köszöntik egymást, és szükség esetén segítenek társaikon. A próbák közben azok, akik pihenhettek volna, nekiláttak a házi feladatuknak. A jobb diák

Rudolf Dániel: *Mauglitól magabiztosságot tanultam. Ha figyelek másokra, meghallgatom, amit mondanak, abból tanulhatok én is.*

Kulcsár Kálmán: *Köszöngettek a gyermekek: Né, Balu, né, Balu! Biztos rajtam marad a név.*

Török Gazi Zoltán (Sír Kán): *Megpróbálok a mindennapi életben is határozott lenni. Nagy energia szükséges a szerep eljátszásához.*

Cserei Márton (Ká): *Eleinte nehéz volt a sziszegő beszéd, folyton botlottam bele a szavakba. A barátok, iskolatársak nagyon élvezik, folyton kérnek, hogy sziszegjek.*

Halász Csaba Attila (Akela): *Bárhonnan jönnénk, és bármilyen állapotok lennénk, egy ilyen alkalommal összejöhetünk, és úgy mond egy nyelven beszélünk, megegyezünk.*

(Elhangzott a Kolozsvári Televízió magyar adásában.)

rájött, hogy másnak magyarázva jobban megérti a tananyagot, a gyengébb rájött, hogy nem szégyen kérdezni. Egy ilyen horderejű produkció megvalósítása a befektetett rengeteg munka által a diákokat jobb időgazdálkodásra tanítja, ez a tanulmányi eredményekben is meg fog mutatkozni. Mind egyénileg, mind közösségileg sikerült a kishitűségünket lerombolnunk, *A dzsungel könyve* után tudhatjuk, hogy képesek vagyunk jelentős dolgokat megvalósítani. Az a diák, aki megtapasztalta a közösségben való önkéntes munka élményét, olyan felnőtté válik, aki a közösségét építi, többfeladatokat vállal, és remélhetőleg ezt az erdélyi magyar közösség javára fogja tenni.

Egyénileg és közösségileg sikerült a kishitűségünket lerombolnunk. Nagy Loránd fényképe

Nyitott szemmel XIV.

Doktor Fehér Ember

2. rész

M

anapság szinte divattá vált szidni a kelet-európai egészségügyi rendszerek állapotát, amelyek súlyos alulfinanszírozottságuk, diszkriminatív egyenlőtlenségeik, a rájuk telepedő bürokrácia és a kritikus méreteket öltő agyelszívás ellenére még mindig képesek ellátni alapvető feladataikat. Az ellátás minősége sok kívánnivalót hagy maga után, a betegek többsége azonban még így is hozzájut a legszükségesebb kezelésekhez, életmentő beavatkozások esetén pedig – néhány sajnálatos, emberi mulasztással és gondatlansággal is magyarázható, kirívó példát leszámítva – idejében eljutnak a megfelelő intézményekbe. Hogy ez mennyire nincs így a harmadik világ országai-ban, és mennyire nem jelent semmit az egészséges életmódhoz, ezen belül pedig a megfelelő orvosi ellátáshoz való alapvető emberi jog annak függvényében, hogy épp hová születik az ember, arról válságövezetekben vagy mély szegénységben élő közösségekben önkéntes munkát végző orvosok tudnak hitelt érdemlően tanúskodni. Közülük való dr. Turóczy Ildikó családorvos, aki a Györkös Mátyás Albert Emlékház Nyitott szemel c. beszélgető sorozatában kameruni szakmai tapasztalatairól és egy sajátosan szerveződő etnikai közösség hétköznapijairól osztotta meg rabul ejtő, tanulságos, olykor mulatságos, máskor torokszorító történeteit.

Laczkó Vass Róbert: Történeteid, missziós orvoslással kapcsolatos tapasztalataid szinte kivétel nélkül arról tanúskodnak, hogy az Esu-beli közösség, amely napról napra nyitottabbá, befogadóbbá vált veled és ottani munkáddal kapcsolatban, sajátos módon viszonyul az élet ciklusaihoz és magához a halálhoz is. Az a gyanúm: sokkal inkább rácsodálkoztál az életvitelükre, felfogásaikra, mint ők a te tudományodra és meglátásaidra.

Turóczy Ildikó: Bizony. Egy hónapnak kellett eltelnie, mire megértettem, hogy az anya, aki sorsára hagyja súlyosan beteg, sokadik gyermekét, racionálisan gondolkodik. Ott ugyanis nincs szociális háló, nincs semmilyen intézményes formája a közösségi segítségnyújtásnak, és ez különösen igaz az elzárt közösségekre. Mindjárt az első estém tapasztalata volt, mikor a távoli földről behoztak hozzánk egy gyermeket, akinek egy 8-10 centi hosszú seb tátongott a nyakán. Szerencséjére úgy esett bele a bozótívágó késbe, hogy egyetlen fontosabb izomköteget, vértartó vagy idegpályát sem sértett meg a munkaeszköz. Kiszaladt a számon, hogy azonnal hívjunk mentőkocsit. Nagyobb butaságot nem is mondhattam volna: Esuban nem létezik olyan, hogy sürgősségi mentőszolgálat. A lehetetlen körülmények nagyon leredukálják az ember mozgásterét. Egy anyának is mérlegelnie kell: van hat éhes gyermeke és egy beteg hetedik, akire viszont rengeteget kellene költeni. Kegyetlenül hangzik, de ilyenkor nem tenghetnek túl az érzelmek sem a nőkben, sem pedig a közösségben. E gondolkodásmód középpontjában ugyanúgy az élet védelme áll.

LVR: Családlátogatás címén végigjártad a közösséget házról házra, közelről – azt is mondhatnám: a magad bőrén – tapasztaltad meg az életkörülményeiket. Véleményed szerint mi az ő legnagyobb közegészségügyi problémájuk és min lehetne, kellene leginkább változtatni annak tudatában, hogy pénz éppen erre nincs?

TI: Megfontolandó, hogy a legnagyobb jóindulattal is min és mennyi idő múlva változtatna egy idegen, aki közéjük csöppen a saját kultúrájából. Előbb tapasztalatot kellene szerezni atekintetben, hogy milyen változtatás és mennyi időn belül fogadható el a közösség számára. Szerintem a legfontosabb

Emancipáció

az lenne, ha kikerülne vályogviskóikból a nyílt tűzhely. Képzeljük csak el: van egy ötször öt méteres kunyhó, annak a közepén állandóan parázslik a bambusz, füstje beszorul a kunyhóba. Nedves évszak idején a füst sokkal töményebb, a szellőzőként is működő tenyérnyi ablakokat pedig rendszerint befödik kartonokkal. Nagy a szénmonoxid-mérgezés veszélye. Sokszor nehéz eldönteni, mitől fáj a felnőttek feje, miért asztmásak a gyermekek, vagy éppen miért fulladnak meg éjszaka, de talán ez lenne az egyik elsődleges ok. Esu környékén él egy másik közösség is, ők a muszlim vallású fulániak, gyökeresen más szokásokkal. Náluk a tűzhely házon kívül van. Az életterük nagyon tiszta, pedáns, a megbetegedés is jóval kevesebb közöttük. Készítettünk pár hónap alatt egy statisztikát a magunk használatára: míg egy Esu-beli anya 7 gyermekéből 3-4 meghal 18 éves koráig, addig egy fuláni anya 7 gyermekéből 5-6 megéri ezt a kort. Óriási különbség, és minden bizonnyal összefüggésben van a családok életkörülményeivel. A maláriát sokkal kisebb problémának látom, azt ugyanis lehet kezelni gyógyszerekkel, népi gyógymódjaik is vannak és nagyon hatékonyak!

LVR: Motivál téged Esu kapcsán, hogy hadat üzensz a füstnek?

TI: Így is lehet fogalmazni. Legegyszerűbb a példamutatás. Ha jövevény emberként kint állítom fel a tűzhelyemet, nyilván meg fogják kérdezni, hogy miért teszem, és akkor elmondhatom, hogy nem akarok megfulladni, de fejfájást sem akarok magamnak. Minden ezzel kezdődik, és a következő évtizedekben bizonyára változni fognak a szokások. Vannak persze más dolgok is, amelyeket elkezdünk, azokat be kellene valahogy fejezni, működőképessé tenni.

...mivel neki már szép lányai vannak, ha majd jön velem a férjem is, a legszebb lányát fogja neki adni. Közbeszóltam, hogy itt akkor álljunk is meg, nálunk nincs poligámia, egy férfihez egy feleség dukál...

LVR: Az „intézményes keretek” adva vannak, hiszen te lehetsz a törzsi királyság főorvosa, és ez nagy kiváltság, ami tiszteletet parancsoló...

TI: Törzsi nevem is lett azóta. Sokat bóklásztunk a közösségen belül, egy idő után szívesen mutatták meg a szokásaikat, és örömmel vették, ha megpróbáltam megtanulni, elsajátítani. Bizalmuk jeleként őszintén beszéltek magukról mind a fulániak, mind az Esu-beliek. Befogadtak a szertartásaikba, sőt: családom is kerekedett. Mikor arról beszélünk, hogy egyszer visszamegyek hozzájuk, és kérem fogom, hogy az Esu-beli asszonyi közösség tagja lehessenek, felhívták a figyelmemet, hogy ennek rítusa van, amelyet el kell fogadnom, és be is kell tartanom. Három követelménynek kell megfelelnem, mindenekelőtt annak, hogy legyen családom, nem csak Európában, de ott helyben is, szüljek gyermeket – ezen is túl vagyok már –, és legyenek tagja Esu közösségének. Ez viszont csak úgy lehetséges, ha családom van ott. Így megkérdezték, mely családhoz szeretnék tartozni: a király családjához, vagy a király testvérének a családjához? Mivel a királyi testvér vendégházában volt a szállásom, természetesen őket választottam, hiszen szerencsés voltam velük: nem kellett kunyhóban laknom, tisztelettel, udvariasan és kedvesen viszonyultak hozzám, én pedig szerettem volna valahogy meghálálni ezt. Nevet is kaptam, mégpedig a fogadott

Családi kép

öcsém, Mr. Pol nagymamájának a nevét, aki eltávozott az élők sorából, így lehettem én Imbi Nghe. Azóta, sajnos, Mr. Pol sem él már...

LVR: Tulajdonképpen az ősök egyikének a nevét ruházták rád, ami nagy tisztelet és a toleranciánál sokkal értékesebb elfogadás jele.

TI: Nyilvánvalóan az! A gyermekek eleinte kissé idegenkedve figyeltek, de közel merészkedtek hozzám és megérintettek, hogy sajátom-e a fehér bőrszín, enyém-e a hajam? Amikor kiderült számukra, hogy a sajátom, egyszerűen megszűntek a problémák. Hozzá kell tennem, hogy a közös étkezéseknek is rendkívüli szerepük van az egymás felé közeledésben.

LVR: A közös étkezés civilizációs alapvetés, amelyre csak mostanában, modern ember-korunkban szoktunk rácsodálkozni. Törzsi társadalmak életvitelét megismerni bizonyára tele van más csodálatra méltó szokásokkal is. Milyen például egy Esu-beli nő élete?

TI: Nos, rendkívül nehéz. Ők azok, akik egész nap dolgoznak. Esuban, akárcsak szerte Kamerunban, hétköznapi-nak számít a poligámia. Négy-öt feleség egyenként hat-hét gyermekével nagyon meg tud növekedni a család! Nem véletlen, hogy menekülnek a férfiak a család elől dolgozni, be a városba. Pénzt keresnek, hiszen a családot el kell tartani valamiből, de aztán ott maradnak, másik családot alapítanak. A volt feleségek pedig maradnak Esuban a gyermekekkel.

LVR: Nem voltak kíváncsiak arra, hogy Európában hogyan oldják meg az emberek a házasság dolgát?

TI: Kérdezgettek, én pedig mondtam, hogy nekem egy férjem van, a férjemnek pedig egy felesége. Mr. Polnak volt egy ivócímborája, mondta is nekem, hogy ha visszamegyek majd közéjük, vigyek magammal egy feleségnek való fehér nőt, aki ne legyen szegény, hiszen ő is gazdag, majd épít neki házat, a feleség meg szüljön szép gyermekeket! És mivel neki már szép lányai vannak, ha majd jön velem a férjem is, a legszebb lányát fogja neki adni. Közbeszóltam, hogy itt akkor álljunk is meg, nálunk nincs poligámia, egy férfihez egy feleség dukál, mire legyintett: jöjjön csak az a férj, majd ők megbeszélik egymás közt a dolgot!

LVR: E logika mentén valószínűleg nem túl körülményes ott a férjhezmenetel. Volt alkalmad esküvőn részt venni?

TI: Sem esküvő, sem ceremónia nem kell ott a leánykéréshez. A kislányokat megvásárolják, és nem a lány tudása, elmés volta, hanem az egészsége és az erőnléte, a

gyermekszülésre való alkalmassága adja meg, hogy hány kecskét, tyúkot vagy malackát kell majd fizetni érte.

LVR: Sok gyönyörű nő arcot fényképeztél, sokuk arcán azonban sebhelyek vannak. Miért?

TI: A fuláni nők és férfiak arcán egyaránt sebhelyek díszelnek. Ez a törzsi hovatartozásuk jele. Pici korukban, amikor megszületnek, apró bemetszésekkel megjelölik őket és attól függően, hogy a szem alatt hány bemetszés található, mindenki számára világos, hogy az illető melyik törzsi családhoz tartozik. Ez ősi hagyomány, és ebbe senki nem hal bele közülük.

LVR: Hogyan él egy hagyományos szerkezetű család Esuban?

TI: Hagományos családi házakban, természetesen. Ezek a házak U-alakzatúak. Az U egyik szárán külön „házban”, tehát szobában él a férj, ott fogadják a vendégeket is. Kétoldalt vannak a feleségek „háza”: sötét kis kamrákban laknak a feleségek az összes gyermekkel. A „házak” további két-két rekeszre tagolódnak. Ez azt jelenti, hogy a belső rekesznek, vagyis a „hálószobának” egyetlen ablaka sincs, rendszerint mindannyian ebben alszunk, többen egy ágyban. A tisztaság bizony sok kívánnivalót hagy maga után.

Esuban egyébként a király a csúcsértelmiségi. Művelt ember, a kézírása egyszerűen gyönyörű.

LVR: Milyenek ehhez képest az Esu környékén élő fulániak életkörülményei?

TI: A fuláni családok nem építkeznek ennyire belterjesen. A különbözőséget az is magyarázza, hogy míg az őshonos közösség bent lakik a völgyben, addig a fulániak a völgyet körülvevő hegyekben telepedtek le, viszonylagos elszigeteltségben egymástól, hiszen állattenyésztők, marháik vannak, azoknak pedig legelniük is kell valahol. A családtagok egymástól enyhe távolságra, 5-10 méternyire építik fel a külön kis házaikat. A fuláni gyermekek 10-12 éves korukig laknak együtt édesanyjukkal. Mihelyt a fiúgyermek betölti a 12 éves kort, külön kis házikót kap. Ezt azonban csak hétvégenként használja, hét közben ugyanis iskolába küldik. Az iskola nagyon fontos, minden gyermek iskolába jár akkor is, ha a családnak élelemre sem marad pénze. Tudják, hogy

Fuláni nő

Palatáblák

sok hasznos dolgot lehet megtanulni az iskolában, de annyira távol esik az életvitelüktől a tanrend szerint megszerzhető tudás, hogy végső soron hasznavethetetlen marad. Ez például, az egészségügyhöz való viszonyulásukon is meglátszik. Azzal maradnak, amit otthonról tudnak: vannak a jó szellemek, amelyek az egészségben maradáshoz segítenek, vagy a gyógyulást hozzák, és vannak az ártó és rossz szellemek, amelyek a betegségeket okozzák. Óvodát is létrehozta, ahol azonban soha nem játszanak, nem is rajzolnak, hanem ülnek egy-egy széken, az óvó néni pedig verseket és énekeket tanít nekik franciául és angolul. Néha nagyon unják, el-elbó-biskolnak közben.

LVR: Mégis megtanulnak franciául! Nem egy tanulmány mutatta ki, hogy az alfa-állapot, azaz a féltalom kifejezetten kedvez a nyelvtanulásnak...

TI: Mire befejezik az iskolát, négy nyelvet beszélnek: a saját törzsi nyelvüket, az angolt, a franciát és a pidzint, azaz egy specifikus keverék-angolt. Nekem persze tolmács is kellett, hiszen a törzsi nyelvet nem értettem, a tolmácsok viszont szintén közülük kerültek ki. Két fiatal lány látta el ezt a feladatot, és ők nagyon élvezték a munkájukat, leginkább azt, amikor családlátogatni jártunk.

LVR: Szó sincs tehát arról, hogy „elitképzés” folyjon Esuban, bár a négy nyelven beszélő fiatal még ritkaságnak számít például Európában is. Mégis ki számít értelmiségi-nek ebben a kameruni provinciában?

TI: Mindenekelőtt a polgármester, aki a leggazdagabb is egyben. Ő nem Esuban él, hanem az onnan körülbelül tíz kilométernyire levő, kisebb településnek számító Zhoában, ahová érdekes módon adminisztratív szempontból Esu is tartozik. Esuban egyébként a király a csúcsértelmiségi. Művelt ember, a kézírása egyszerűen gyönyörű. Komoly befolyással bír a vének tanácsa, hiszen ők a „királycsinálók” is egyben, akik előkészítik a beavatási rítust és felkészítik a királyt a különböző szertartásokra.

LVR: És mi van a „királyi főorvossal”, a tanítókkal, a sámánokkal?

TI: Kissé tanácstalan vagyok, mert Esuban egyszerűen szóba sem jön az a fogalom, hogy „értelmiségi”.

LVR: Van viszont közösségi élet, ami sokkal fontosabb a társadalmi tagolódásnál...

TI: A templomba járás és a szertartások nagyon erősen összefogják a közösséget. Megvan még a hagyományos törzsi vallás, ezt azonban csak közel 10 százalékuk gyakorolja, a többiek fele-fele arányban oszlanak meg a keresztény és

a muszlim vallás között annak függvényében, hogy óslakosok-e vagy fulániak. Semmilyen ellentét nincs közöttük, rendkívül toleráns közösségekről beszélünk. De kohéziós erőnek számít például a nők egyesülete is. Elméletileg nagyon feministák, mindent tudnak, amit a nők jogairól tudni vagy olvasni lehet, el is mondják, hogy a nőket nem szabad kizsákmányolni, túl sokat dolgoznak, míg a férfiak lustálkodnak, és ez ellen küzdeni kell. Aztán szépen hazamennek, főznek, gyermeket nevelnek. Történt egyszer, hogy munkába menet rengeteg dolgot cipeltünk magunkkal. Velünk volt a helybeli asszisztensnő, Patience, aki véletlenül került mellénk önkéntesnek, ám rengeteg hasznos tanáccsal látott el ottilétem alatt, és rendkívül jó barátnők lettünk. Csúsós agyagon egyensúlyoztunk hármasban Polycarppal, akinek a vállán egy kis táska lógott, benne a kis laptopjával, a többi holmit pedig ez az ügyes, derekas fiatal nő cipelte. Rászóltam Polycarpra, hogy mi lenne, ha átvénné legalább a csomagok felét? Jól megnézett magának, de nem reagált semmit. Erre a fejéhez vágtam, hogy lusta. Persze a fiatal asszisztensnő mindenkinek boldogan újságolta el, aki szembejött velünk, hogy szerintem Polycarp lusta, mert eszébe sem jut, hogy átvegye tőle a cuccokat. Így néz ki a nők egyenjogúságáért folytatott küzdelem Esuban.

Megvan még a hagyományos törzsi vallás, ezt azonban csak közel 10 százalékuk gyakorolja, a többiek fele-fele arányban oszlanak meg a keresztény és a muszlim vallás között...

LVR: Ha laptopja van Polycarpnak, bizonyára mobiltelefon is használ!

TI: Nem szokatlan tárgy a mobiltelefon Esuban, sőt: mobilhálózat is van.

LVR: Nem gyorsítja fel a közösség bomlását és az elvagyodást a csúcstechnológia megjelenése? Bizonyára van fogalmuk arról, hogy mit jelent például Európában élni...

TI: Van fogalmuk, persze. Nagyon sokan közülük úgy látják, hogy Európa vagy Amerika maga a Kánaán, ahol minden van, és mindenhez hozzá is lehet jutni. Az ember pedig Kamerunban és Esuban is mindig olyasmi után vágyódik, amije nincs. Fogadott fiam, Ivo nagyon el akart jönni velem

Esély az életben maradásra

Európába. Magyaráztam neki, hogy előbb el kell végeznie az iskolát, és felnőtté kell válnia, hogy legyen útlevele és szerezhessen vízumot bele. Viszont azt is tudnia kell, hogy az én országomban nem angol nyelven beszélnek. Hanem hogyan? Ekkor mondtam neki pár mondatot magyarul, és rögtön megértette, hogy ez az én törzsi nyelvem, amit, ha jönni akar, meg kell majd tanulnia.

LVR: Viszonylag sokat éltél közöttük, így kénytelen voltál megbarátkozni az étrendjükkel is. Miért kóstolgatunk épp földimogyorót, amikor Esu konyhájáról és gasztronómiájáról esik szó?

TI: Mert a földimogyoró szinte egész esztendőben megterem, amikor pedig nem, akkor szárítgatják. Földimogyoró mindig van, más gyümölcs viszont csak a száraz vagy esős évszaknak megfelelően. Puliszka-féleség is mindig van, ugyanúgy készül, ahogy nálunk, ez a fufu. Egy idő után elegem lett a fufuból, így rengeteg mogyorót ettem. Kiderült: a mogyorókúra rendkívül egészséges. A tejtermék viszont teljesen hiányzott.

LVR: Érthető, hiszen a kameruni melegben a tejtermékkel óvatosan kellene bánni...

TI: Az a fura, hogy kecske rengeteg van, de kecsketej egy csöpp sincs.

LVR: Az éghajlati viszonyok mennyire keserítették meg az életedet?

TI: Esős évszakban érkeztem Esuba, száraz évszakban távoztam onnan, így mindkettőt megtapasztaltam. Három hónapig esik, három hónapig nem, így váltakoznak az évszakok, de persze esős évszakban is nagyon meleg van ott. Közlekedés szempontjából a nagy távolságok miatt nyilván a száraz évszak a barátságosabb. Ilyenkor a bicikli mellett a motoros taxi az általános közlekedési eszköz, hárman-négyen is felülnek egy járgányra.

LVR: Kenyában úgy hívják: piki-piki...

TI: Esuban sehogyan sem hívják, nem is füttyentenek, csak sziszegnek. Az éles sziszegést meghallják a legközelebbi motorosok, és már jönnek is fuvarozni.

LVR: Kameruni misszió alaphelyzete szerint nekünk egy AIDS-megelőző programban való részvételről kellene beszélgetnünk. Ehelyett szó esett kórházalapításról, törzsi királyságról egy köztársaságról, nőjogi törekvésekről és hagyományos orvoslásról, csak éppen az AIDS-ről nem. Holott a Szahara-alatti Afrikában, így Kamerunban is, az AIDS ma már népbetegségnek számít. Mi a helyzet Esuban?

Esu kórháza

Háztartás Esuban

TI: Sajnos, nincs komolyan vehető statisztikánk erre vonatkozóan, mégpedig azért nincs, mert sem a születést, sem az elhalálozást, sem pedig a fertőzött betegeket nem regisztrálja senki. Engem persze nagyon is érdekelt, hogy milyen arányú a fertőzöttség Esuban. Gyorsteszték segítségével megállapítottuk, hogy a hozzánk betegen érkező minden hetedik páciens HIV-fertőzött volt. Az antiretrovirális kezelés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, de mégiscsak egyfajta kezelés, én pedig azonnal fel is ajánlottam nekik, hiszen tudtommal ingyenes. Csodálkoztam, hogy senki nem akarja igénybe venni, míg fel nem világosítottam, hogy ez az ingyenesség a rendszer egyik nagy demagógiája: tulajdonképpen 40-50 ezer kameruni frankot jelent a kezelés költsége, amit senki nem tud felvállalni.

LVR: Meggyőződésem, hogy kutyakozmetikára többet költenek a művelt Nyugaton, mint amennyibe kerül Afrikában egy malária-kezelés. Az AIDS-ellenes küzdelem ennél sokkal bonyolultabb kérdés. Ősidők óta beidegződött hagyományaikhoz való ragaszkodásukat kellene megbolygatni, hogy eredményt lehessen elérni, és ez sokkal több empátiát és anyagi ráfordítást igényel, mint amennyit sikerül e célra előteremteni...

TI: Sokat kellene közösen gondolkodnunk ezekről a dolgokról. Egyeztetnünk kellene valahogy az elképzeléseinket, és ez időt, rengeteg időt igényelne. Mi Esuban sokat gyűlésezünk. Hivatalos formát kellett adnunk a beszélgetéseinknek, mert enélkül elvitte őket a szél. Furcsa demagógia ez is: ha ketten-hárman beszélgettünk az ágy szélén, az nem sokat ért, de ha már hivatalosan gyűltünk ugyanannyien, akkor minden rendben volt. Kérdezted egyszer tőlem, hogy ha döntenem kellene valami mellett, amit magammal vihetek, mi lenne az, amit innen odavinnék. Akkor azt mondtam, nem vinnék semmit, aztán sokat gondolkodtam a dolgon. Most is azt mondom, hogy semmit. Mégpedig azért nem, mert annyit úgysem tudnék vinni semmiből, amire és amennyire szükség lenne. Gyógyszert hiába viszek, ott is van gyógyszer, ha kell, de nem tudja megvenni a beteg. Vigyek ingyen gyógyszert? Milyen időtartamig és milyen mennyiségben? Ez nem megoldás, mert nemzedékeken keresztül nem lehet ezt művelni, ráadásul senki nem vállalkozna rá.

LVR: Nem lehetne, mondjuk, ez egy misszió lényege?

TI: Megnyugtatlak: ma már nincsenek ilyen missziók. Van viszont a segítségnyújtásnak egy hatékony formája, ez pedig az árva gyermekek taníttatásához való szervezett és

rendszeresített hozzájárulás. Mi magunk is ebben gondolkodunk, hiszen ez lehet a mentalitásváltás alapja.

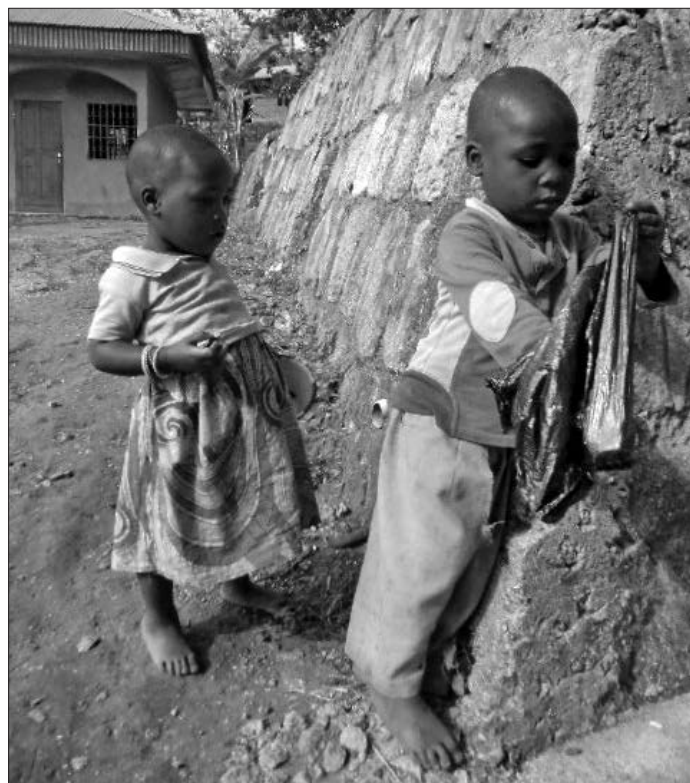
LVR: De legalább a kórháznak van Esuban folytonossága?

TI: Igen, működik még Esuban a kórházunk. Az én helyemet egy kameruni orvos vette át, aztán jött egy amerikai önkéntes, őt egy kanadai követte, majd ismét egy kameruni. Van fizetett laboránsuk, aki velük marad és dolgozik, bár az a kevéske pénz, amit kap, néha több hónapig is elmarad, mire fizetni tudják. Váltogatják egymást, megőrizték az általunk kialakított 24 órás ügyeletet.

Meggyőződésem, hogy kutyakozmetikára többet költenek a művelt Nyugaton, mint amennyibe kerül Afrikában egy malária-kezelés. Az AIDS-ellenes küzdelem ennél sokkal bonyolultabb kérdés.

LVR: Következtesen kitartasz amellett, hogy nem vinnél innen semmit Esuba, de sok természetes anyagból készült emléktárgyat, zeneszerszámot, kézműves munkát, sőt: ajándékba kapott női ruházatokat is hoztál magaddal Esuból. Amulettet nem kapsz a sámán-kollégáktól, hogy megóvjon a jövőben a betegségektől?

TI: Az amulettel gyógyító erejű szakrális tárgyak. Voltam egészség-felmérő vizsgálaton a hagyományos orvosnál, de nem talált betegnek, így nem volt szükségem amulettre. Bemetszések sincsenek a bőrömmön, mert nem költöztek belém az ártó szellemek, a jóknak pedig úgysem kell belőlem távoznuk.

Nem adok...

Józsa Miklós

A Bethlen-kollégium első áldozatai a nagy háborúban

„Most véres bosszútor van.” (Áprily Lajos)

*Jékely-Áprily Lajos,
a Bethlen-kollégium
tanára a Nagy Háború
után írta azokat
a gyönyörű költeményeit,
amelyek a Falusi elégia
című első verseskötetében
jelentek meg 1921-ben.*

Anégy évig tartó első világháború ártatlan áldozatok millióit pusztította el. A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium több diákja és tanára is ennek lett áldozata.

Jékely-Áprily Lajos, a Bethlen-kollégium tanára a Nagy Háború után írta azokat a gyönyörű költeményeit, amelyek a Falusi elégia című első verseskötetében jelentek meg 1921-ben. A költő formaművészetének, impresszionista természetábrázolásának és mély humanizmusának jelentős megnyilatkozásai e kötet versei. A Nevek című versciklus nyolc költeményében az első világháborúban elesett tanítványait, kollégáit siratja el a költő.

Vita Zsigmond állapítja meg Áprily Lajosról írt monográfiájában: „Barátairól, tanártársairól és elesett tanítványairól, magáról a tragikus életről szólnak a háborús évek emlékeit felidéző versei.

Ágai László (1884-1916)

Áprily nem tiltakozott hangosan a háború ellen, de annak borzalmait ott-hon minden idegében élte, és a Nevek című ciklusában a háborúellenes erdélyi költészet legdöbbenetesebb verseit alkotta meg... Ez nem az elégia hangja, hanem a balladáé, amelyben egy lekaszált nemzedék áldozatai vonulnak fel némán vádoló tekintettel. Ezek között az ismerősök könnyen felismerhették Szabó Árpádot, Székely Ödönt, Prodán Valért és mindnyájuk közül kiemelkedő, „vallomást tevő” professzort: Ágai Lászlót... Nem háborús hősokról szólnak ezek a versek, hanem a háború áldozatairól...”

„Oly bibliás-szelídek, mint a János, / és fátylasok, mint őszutón a hold. / Aki viselte, csöndes és leányos, / vagy férfias, de gerlelelkű volt.” – kezdődik a ciklus címadó verse. „Jönnek tolongva és hivatlanul, / tetemre hívó, támolygó sorokban, / torzult arcukra Rembrandt fényre hull, / ha gránát mennydörög vagy akna robban.” – indul a költői látomás ugyanott, majd egymást követik az áldozatokat megéneklő költemények: Árpád, Endre, Ödön, Péter, Valér és László, amelyek mindenikében az áldozatok legjellemzőbb emberi vonásait villantja fel a költő.

A ciklus Árpád című költeményében kollégája, a kisfiáért aggódó Szabó Árpád a Kollégium első hősi halottja emlékét idézi a költő:

„VIII. 28. Enyed jutott eszembe. / Ha meghalok, mi lesz a kisfiamból? / Dnyeszter, cölöp-tutajhíd, Mariampol, / A híd ívén: Zum Sieg. A győzelemben”
// A győzelem volt lelketekbe írva, / rohamra úzó, vakmerő ígéret, / s vesztett csaták után kihullt a véred, / eposzból így lett rettentő szatíra. // S Uzsoknál új fű leng a régi véren. / Mariampolnál bosszuló hadak/rohannak most a „győzelem” nevében. // Amíg belőled semmi

**A Kollégium előljárósága,
tanári kara és ifjúsága 1915.
május 9-én tartott ünnepi
megemlékezést a tanév
közben elhunyt Nagy Lajos
igazgató és Szabó Árpád
emlékére.**

sem maradt, / csak egy homályos, bús emlék-alak/s tekinteted egy kisfiú szemében. (Áprily Lajos: Árpád) Az egykori kisfiú, az egyetlen utód, Szabó János több mint kilenc évtizedig őrizte szemében apja emlékét.

Szabó Árpád halálhírének tudomásul vétele után az 1914-1915. iskolai év végi igazgatói zárójelentésben 1915. július 20-án Báthori Gyula igazgatóhelyettes idézi az eltávozott emlékét: „Ágai László mennyiségtan-természettan szakos rendes tanár, Szabó Árpád természetrajz-szakos rendes tanár... mint honvédhadnagyok az északi harctérre vonultak. Megilletődéssel vettünk tőlük búcsút, de azzal a reménnyel, hogy a harcmezőn szerzett hírvirágokkal fognak visszatérni mindannyian. Fájdalom, egyikük már a Kárpát ormán emelkedő hősi sírban alussza örök álmát. Szabó Árpád, főgimnáziumunk nagytehetségű és buzgó tanára október 3-án hazánkért az uzsoki szorosban hősi halált halt. Színmagyar hazarészünknek volt a szülőltje s intézetünkhöz kerülve 7 évi tanári működése alatt kálvinista és nemzeti erényekkel ékes lelkének erejét odaadással szentelte kollégiumunk ügyeinek. Bátor fellépés, éles látás, rendszeret, energikus tevékenység jellemezték. A tanteremben mintaszerű tanító, gondos nevelő, a harctéren hős katoná volt... emlékét szerető kegyelettel őrizzük.”

A Kollégium előljárósága, tanári kara és ifjúsága 1915. május 9-én tartott ünnepi megemlékezést a tanév közben elhunyt Nagy Lajos igazgató és Szabó Árpád emlékére.

Ebből az alkalomból a Szabó Árpád emléke című megemlékező beszédet Jékely Lajos, az eltávozott barátja mondta.

„A mi halottunk ő, mert életében a miénk volt és halálában is ő kapcsolta össze intézetünket a világháborúval... Szabó Árpád nem tarthatta meg székfoglalóját egy reménységekkel teljes, munkás élet hivatalos bevezetésével... Az erőgyűjtés korában, fiatalon kellett neki távoznia közülünk, amikor megtele volt tervvel és lelkesedéssel...a

fiatal tanítómester a katedrától távol, más irányú kötelességteljesítés mezején esik el, örök kérdőjeleket hagyva maga után... 1884. november 12-től 1914. október 3-ig, Szentestől Uzsokig tart az út, melyen Szabó Árpád harmincéves életét megfutotta. A két határ között kevés az állomás. Szentesé a gyermekkor, Kolozsvaré az ifjúság, Nagyenyedé a férfikor rövid pár éve, mely őt a megállapodás nyugalamához vezette, – Uzsoké a halál...

Október 3-án, diadalmármoros nap délelőttjén esett el az uzsoki szorosban. Délután a járőr megtalálta. Az ajkát egyetlen vércsepp festette pirosra. A szívét, kirándulásokon annyira féltett, nyilaldosó szívét járta át a golyó.

Holtteste Uzsok községben pihen. Sírja körül a világtörténelem legádázabb harcai, mintha új Patroklusa lett volna a világháborúnak.

Mi pedig büszke gyásszal emlegetjük az ő nevét. Gyásszal, mert fiatal erejét elveszítettük és büszkeséggel, mert tudjuk, hogy ezt az erőt magasabb célnak: a magyar jövőnek hozta áldozatul.

Az uzsoki sírban talán ő is erről álmodik.” (részlet)

A ciklus másik verse a László. E név mögött a költő egyik legjobb barátja, Ágai László (1884-1916) tanár rejtőzik, „akihez mérni a világért sem akarnám magam” – írja Áprily egyik Reményik Sándornak Nagyenyedről 1920. szeptember 11-én keltezett levelében.

Ágai, aki Áprily után nem sokkal érkezett Enyedre, azok közé a szabadszellelű tanárok közé tartozott, akik új világszemléletet hoztak az enyedi skólabába.

**Ágai, aki Áprily után
nem sokkal érkezett
Enyedre, azok közé a
szabadszellelű tanárok
közé tartozott, akik új
világszemléletet hoztak az
enyedi skólabába.**

De ki is volt ez az „egyensúlylelkű, ritka észmagyar”? A matematika-fizika szakos tanár, a ceglédi tanyavilág egyik parasztcsaládjának gyermeke. Tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban végezte, majd a kincses város egyetemén tanári oklevelet szerzett. Az 1910/1911-es tanévben helyettes tanárnak nevezték ki a nagyenyedi kollégiumba, ahol az internátusi

Áprily Lajos (1887-1967)

felügyeletet is ellátta, majd az 1911/1912-es tanévtől az intézet végleges és rendes tanára lesz. Miután megnősül (Bartha Zsigmond professzor leányát veszi feleségül), szolgálati lakást kap a Bethlen utca 9. szám alatt, (ahová később barátja, Jékely-Áprily Lajos családja költözik; feltehető, hogy az említett versek is itt keletkeztek.) Ágai fennmaradt Naplójából olvashatjuk: „Rendes tanárságom második esztendejében kollégiumi lakást kaptunk szép kerttel. A következő tavasszal a természet iránt érzett nagy vonzalommal fogtunk feleségemmel együtt a kertészkedéshez. Már magában a munkában nagy örömmünk telt... Éreztem és éltem az élet szépségét.”

Ágai alig fél évtizedig tanított Enyeden, fényesen induló karrierjét az első világháború törte ketté. A világháború kitörése után nem sokkal önkéntesként vonul a frontra, mint sok más kollégája és tanítványa, hogy élete legfőbb értékét, „a szeretet által teremtett harmóniát” megvédje élete árán is, a „a külső veszedelmek ellen”. Ennek az eszményének lesz az áldozata: 1916-ban: harminckét éves korában az orosz fronton hősi halált halt.

Ágai László halálának hírére a Bethlen Kollégium igazgatója, Járai István jelentette be az új tanév kezdetén: „Mély megrendüléssel vettük Ágai László rendes tanár hősi halálának hírére. Az utóbbi időben főgimnáziumunknál nála kiválóbb és hivatottabb fiatal tanár nem foglalt el tanári katedrát. Csodáltuk mélyen szántó gondolatait; tárgya, tanítványai, tanártársai és iskolánk iránt tanúsított odaadó szeretetét. Elveszett tanárunk emlékének méltó megörökítésén hű kartársi szív és kéz dagozik, s

Szabó Árpád (1884-1914)

gyászemlék-ünnepének megtartását a jövő iskolai évre tettük ki.” – olvasható a Kollégium 1916-1917. iskolai évre kiadott Értesítőjében.

Az elhatározáshoz híven 1917. március 10-én a kollégium Ágai-ünnepélyen idézte a professzor emlékét. Ekkor olvasta fel Járai István megható, meleg hangú emlékbeszédét, amelyben „csöndes, hallgató, szemlélődő magyarok leszármazottjái”-nak nevezte az elhunytat.

Ágai László Enyeden, magántulajdonban őrzött szellemi hagyatéka Naplója, valamint egy matematikai témájú (291 oldalas, sajnos megcsonkult, részben megrongálódott) kézírata, amelynek gyöngybetűkkel írt lapjait egyszerű ábrák teszik szemléletesé. A tanulmány fejezeteinek címeiből is kitűnik, hogy a dolgozat felöleli a matematika majd minden ágát. Az igényesen összeállított munka bizonyára a hiányzó tankönyvet helyettesítette, esetleg kiadásra szánta a szerző. A kézirat sejteti, hogy milyen magas volt a matematika-tanítás színvonala az enyedi kollégiumban a 19-20. század fordulóján.

Ágai László lírai portréját barátja, Áprily Lajos örökítette meg a Nevek ciklus legszebb versében, a László címűben:

„Véres, de nem féltelmes. Nem zavar. / Vadás csapatban csöndes néhai: / egyensúlylelkű, ritka észmagyar, / legjobb barátja Kant és Bolyai. // Esmény. Professzor. Vallomástevő. / Reátapadnak csillogó szemek. / Lelkes világa: szellem, szám, erő – / amíg a föld alatta megreteg. / ... Ó, ezt az Egyet nem törvényiga / nyugözte zordul és nem ár

sodorta, / nem trombita és vér-romantika, / de lelke sodra állította sorba. // S most már új csillag gyúlhat új egen, / jöhet pokol, pusztulás, béke, bármi: / nem fog már többé csöndes Őrhegyen / diákcsoporttal csillagot csudálni. // ... Mindig milyen korán aludni ment. / Zsibongott még a sok diákszoba, / s nagy homlokára már leszállt a csend. / Be sokszor néztem azt a homlokot. / Ó, nem, nem a régi hellén szobrokon: / az összhang ott a homlokán lakott. // Hibátlan ívű ritka béke-bolt, / alatta nagy székszis-tusák után / a harcnak már örökre vége volt. // ... És mert nyugodtabb volt a többinél, / irigye lett a robbanó acél, / a szent homlok ma már: homlok-darab. // S a gőgös érc győzelmet ünnepel – / pedig csupán a tükröt törte el: / az összhang mindörökre megmarad. // Nagy homlokára hogy leszállt a Csend! / Mindig milyen korán aludni ment.”

Ugyancsak a „véres bosszútor” közvetett áldozata lett a tanári oklevelet szerzett Berde Sándor is, Amál, Mária és Károly bátyja, akinek háborúban legyengült szervezetevel 1918-ban a spanyol nátha végzett. Emlékét költőnő húga, Mária Elégia című, édesanyja erkölcsi nagyságát, áldozatkészségét idéző versében örökíti meg: „De kerítetlen földben, messze alszik, / Ki kedvesebb volt mindennél neked. / Palástot izzadsz annyi póre rögre, / S a síron, mely alig néhány tenyér, / Hozzá terítőnek leled takarnád, / Pásztor tapos és déli nyáj henyel. / Kezed, melyből mag megáldva perdül, / Szemed, melytől a rügy nő látomást, / Ott egyetlen fűszálat nem fogantat, / El nem öntözhet egy könnyhullatást. / Cifrázod az élők

örömeire / Az élők örömszellős kertjeit, / S csak néha mondog: egyszer hátha, mégis / S a hangod, mint imánál, oly szelíd.”

Az embertelen pusztítás valamennyi áldozatának tragikumát fejezik ki az Árpád című költemény alábbi sorai:

„A győzelem volt lelketekbe írva,
Rohamra űző, vakmerő ígélet,
S vesztett csaták után kihullt a véred,
Eposzból így lett rettentő szatíra”.

A Nevek ciklus záró verse, A Hold kiszáll, amelynek kilátástalan hangulatába már belejátszanak az 1918 utáni tragikus fordulat eseményei: „A nap torzulva hull a kúsa fákhöz, / nem ritkít már az ágyuk ostroma. / Egyet hörög még és kimúl a páthosz, / s az óda itt fel nem támad soha. // Gőzölve áll az árva harci róna, / a köd leszáll, a lap-pantyú sikolt – / és halkán, mintha holtak anyja volna, / könnyel kiszáll a sárgaszárnyú Hold.”

Ugyancsak a „véres bosszútor” közvetett áldozata lett a tanári oklevelet szerzett Berde Sándor is, Amál, Mária és Károly bátyja, akinek háborúban legyengült szervezetevel 1918-ban a spanyol nátha végzett.

A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium

A kolozsvári Házi Zenekör levelesládájából

„D

e csakis éppen a zeneművészet azon egyedüli alany, mit a katolika anyaszentegyház ősidőktől fogva minden vizontagságai között, mint édes gyermekét s legnagyobb gonddal ápolt és növelt kebelében.”

Brassai Sámuel és Hintz György levele Lönhart Ferenc főesperes-plébánosnak

(Kolozsvár, 1867. augusztus 28.)

Brassai Sámuel egész életében elkötelezett hódolója és művelője volt a zenének. Halálos ágyán Hubay Jenő hegedűjátéka mellett búcsúzott a földi élettől. A századnyi időt megélt polihisztor életének és tevékenységének ezt a szeletét Lakatos István zenetörténésznek 1941-43-ban a Keresztény Magvetőben, folytatásokban megjelent tanulmányából (Brassai Sámuel és a zene) jól ismerhetjük. A pesti hangversenytermeknek szinte mindennapos látogatója volt, de a nyugat-európai jelentős koncertekre is eljutott. A hangszerek közül leginkább a zongorához vonzódott, e mellett szívesen játszott harmóniumon, brácsán és csellón.

Miután 1859-ben ismét a kolozsvári Unitárius Kollégium tanára lett, a helyi zenei élet fellendítésére törekedett, a város zenei életét egy emberöltőn keresztül meghatározta. Bevezette a rendszeres kamarazenélést, melyben személyesen is részt vett a társadalmi életben olyan tekintélyes helyet elfoglaló alkalmi muzsikustársaival, mint Ruzitska György, a zenekonzervatórium igazgatója, Mátéfy Károly törvényszéki bíró, Hintz György gyógyszerész, Nagy Gábor, a Központi Szálloda tulajdonosa és Pákei Lajos építész, Kolozsvár városképileg meghatározó épületeinek (pl. New York szálloda, Unitárius Kollégium, sétatéri kiosk és korcsolyapavilon) tervezője. Mindezek megkoronázásaként Brassai Sámuel egy társaságba

gyűjtötte az általa legjobbnak ítélt, többségében amatőr zenészeket. 1864-ben a kamarazenélés minél magasabb szintű művelése érdekében így alakult meg a Házi Zenekör (a későbbi Kolozsvári Zenetársaság őse). A Zenekört egy év múlva újjászervezték és elnökévé létrehozásának szellemi atyját, Brassai Sámuel választották meg. Időközben felmerült a városban működő állandó zenekar felállításának igénye. Erről tanúskodik a Házi Zenekör választmányának 1867. augusztus 28-án tartott ülésének kivonata, melyet levél formájában elküldtek Lönhart Ferenc kolozsvári főesperes-plébánosnak. Jövőbeli szakmai szolgálatuk felajánlása mellett anyagi jellegű támogatást kértek a nemes közösségi cél megvalósíthatóságához. A levélben kidomborították a római katolikus egyháznak a zene ápolásában és fejlesztésében játszott szerepét, különös tekintettel „a világ legnagyobb zeneszerzőire”, akik „majd mind katolikusok voltak, de legtöbbször az egyházi rendhez is tartoztak”. Megállapításukban nem lehetett elfogultság, mert a levél aláírói protestánsok, unitárius és lutheránus vallásúak. Az egyház válasza támogató lehetett, mert a levélen ez a kéziratos bejegyzés szerepel: „41-867. sz. a. ellátatott”.

A most közreadandó levél címzettje Lönhart Ferenc (1819–1897) főesperes-plébános, majd erdélyi megyéspüspök. 1844-ben Kovács Miklós püspök pappá szentelte, majd titkárául fogadta. Később Haynald Lajos püspök irdaigazgatója, római útján egyházi előjárójának kísérelője. 1864-ben kolozsvári főesperes-plébános, tíz év múlva a gyulafehérvári káptalan nagyprépostja. 1882-ben Fogarassy Mihályt követte az erdélyi megyéspüspök székében. 1897-ben Mailáth Gusztáv Károlyt nevezték ki segédpüspökévé, aki halála után utóda lett. Püspöksége idején templomokat

Brassai Sámuel egész életében elkötelezett hódolója és művelője volt a zenének. Halálos ágyán Hubay Jenő hegedűjátéka mellett búcsúzott a földi élettől.

építtetett, az Erdélyi Római Katolikus Státus iskolaügyeit rendezte, több száz ezer forint értékben egyházi és egyéb jótékony célokra adományokat tett, kiérdemelve az „angyali szívű” jelzőt. 1885–1886 között nevéhez fűződött a piskitelepi (ma Piski) plébánia és templom felépítése. Annyira kötődött a településhez, hogy 1887-ben nyaralót építtetett magának, s 1898-ban az általa építtetett templomban helyezték örök nyugalomra.

A levelet Brassai Sámuelen kívül aláíró ifj. Hintz György (1840–1890) gyógyszerész, egyetemi tanár. 1863-ban, Bécsben doktorált, majd visszatért Kolozsvárra és átvette a 18. században alapított főtéri Mauksch-féle gyógyszerteráriumot. 1884-től a Ferenc József Tudományegyetem magántanára, továbbá az Általános Magyarországi Gyógyszerész Egylet 21. járásának igazgatója, a gyógyszerészszyakornokokat vizsgáló bizottság tagja. Társadalmi megbízatásként a városi képviselőtestület tagja, a kolozsvári zenekonzervatórium elnöke, a lutheránus egyház főgondnoka, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület pénztárnoka, az Erdélyi Gazdasági Egylet főpénztárnoka, az Osztrák-Magyar Bank és a kolozsvári Kereskedelmi Bank igazgatótanácsosa, a Házi Zenekör választmányának jegyzője. A Hintz-gyógyszerész dinasztia megalapítója.

A kézírásos levél lelőhelye: Szent Mihály plébánia Levéltára, Kolozsvár.

„Sz. 101–867.

ZKV. J.

Méltóságos Abbás és pápai Praelatus Úr! Szent Dávid király 33. zsoltára „dicsérjétek az Urat, hegedűben, lantban és tíz húrú citerákban énekeljétek neki: Mondjatok Neki új éneket, jól énekeljétek nagy örömmel.” Továbbá Asáf, az éneklő és kürtölő papok fejedelmének 81. zsoltára: „Vegyetek elő éneklő szerszámokat és vegyetek dobót és gyönyörűsége hegedűt és lantot. Énekeljétek az új holdnak ünnepén kürttel, a rendelt ünnepéken a mi innepeinknek napján: Mert végzett dolog ez Izraelben, a Jakob Istenétől szerzett rendtartás” stb. elég bizonyosságai annak, hogy már az ókorbéli Szentatyák a zene magasztos harmóniáját tartották legilletékesebbnek az Isten dicsőítésére.

De hogy az egyházi zene a közajátosság és Isten dicsőségének nagyobb emelésére nélkülözhetlenül szükséges, azt Krisztus anyaszentegyházában is századok approbatiója bizonyítja.

Az egyházi zene amaz egyedüli isteni alkotmány, melyet kor, vallás és

nemzetkülönbség nélkül minden ember egyenlően megért, bámul és mindenkit az Isten imáadására buzdít: mert ez az egyedüli művészet, mely mint a szent vallás, csak a lélek- és szívvel foglalkozik.

De csakis éppen a zeneművészet azon egyedüli alany, mit a katolika anyaszentegyház ősidőktől fogva minden viszontagságai között mint édes gyermekét s legnagyobb gonddal ápol és növelt kebelében, ugyannyira, hogy ma már büszkén elmondhatja, hogy a világ legnagyobb zeneszerzői nemcsak, hogy majd mind katolikusok voltak, de legtöbbször az egyházi rendhez is tartoztak: ilyenek voltak a régibb időben: maga sz. Gergely pápa a hanggyírás nevezetes feltalálója, sz. Ambrosius püspök, Allegri, páter Martin stb. Az újabb időben pedig: pater Lambotte Jézus-társasági áldozár, Alfieri, a Sixtus-kápolna karmestere és pápai zeneszerző, és Liszt Ferenc, a zenészet királya: kiknek legnagyobb művei kizárólag az egyház körében mozognak s magasztos harmóniáikkal az elfásult keblek ezreit hajtják porba az Isten szármolya előtt, annak buzgó imáadására.

És ha a civilizatio (amint az kétségre vonhatlan) áldásdús elterjedését a kereszténységnek köszönheti, úgy abban az egyházi zenének különösen az érzelmek finomítása és nemesítése körül elvitathatlan érdemei vannak.

De vajmi sajnós, hogy városunk közönsége az egyházi zene emez áldásos lelki gyönyörűségeit oly ritkán, akkor is csak egyesek önfeláldozó buzgalma és sok hátránnyal való küzdelmek legyőzésével élvezheti: minek fő oka az, hogy az elágazott erők nincsenek kellőleg koncentrálnak, és hogy a hiányzó erőket kénytelenítetnek az egyházi zenében teljesen járatlan katonazenészekkel pótolni.

E bajon segítő, városunk néhány buzgó zenész és zenepártoló tagja a zene ügyét felkarolva, föladatául tűzé ki e városon az elszórt erők egyesítésén felül még szükségeltető zeneerőknek alkalmas tagok szerződtetése által egy állandó Zenekar felállítását, hogy ez által Kolozsvár nagy és a zenét kedvelő művelt közönségének bármely alkalomra minden időben és körülmények között egy szabályszerűen szervezett Zenekar álljon rendelkezésére s ne legyen kitéve egy olyannak hiányában azon a jelen körülmények között valamint rövid időre eddig bekövetkezett, úgy ezután még hosszabb időre is bekövetkező esetlegnek, hogy egy helyőrségi katonai zenekar itt nem léte

miatt az orchestraalis zenét teljesen nélkülözni kénytelenítettessék.

A zenének minden irányzatban fejlesztésére hivatott helybeli házi zenekör figyelme is felhívva ezen ügynek pártfogásba vételére ez főleg a városi közönség ebbeli szükségének méltó ki-elégítése, de egyszersmind a nagyobb-szerű orchestraalis zeneművek előadhatása érdekében is mulaszthatlan kötelességet vél teljesíteni, amidőn ez ügyet magáévá téve a célba vett Zenekarnak mielőbbi felállítására vezető minden előintézkedéseket és a szükséges költségvetést, valamint a beszerzendő hangszerek árára, úgy a szerződöttetni kellett zenész tagok fizetésére nézve is megtett: s miután az eddigi, nagy részben biztos alapra fektetett számítás az óhajtott cél teljesülhetését remélni engedi mégpedig rövid időn úgy, hogy a felállítandó Zenekar a jövő hó közepe táján már előadásait megkezdendő színtársulat mellett rendes működését megkezdhesse, de valamint ezen kívül rendeltetésénél fogva az egyházi zenékbeni részvételt is bármikori felszólítására Méltóságodnak minden külön tiszteletdíj nélkül eszközölje.

Minél fogva a legbiztosabb remény-nyel eltelve bátorkodik alólírt zeneköri választmány Méltóságodhoz folyamodni s tisztelettel kérni, hogy e városon egy Zenekar megállandósítása nemes céljához a kormánya alatti egyház részéről is évenként, míg a segélyezés nélkülözhetővé váland, bár háromszáz forinttal hozzájárulni méltóztatnék, mely segélyösszeg a tiszt. egyháznak jogot adand a felállítandó zenekart bármikor is templomi célokra felhasználni, s ez által az ünnepélyeket más nagyobb s részben műveltebb városok példájára emelni.

Tekintve azon előnyt, melyet egy jól szervezett zenekarral rendelkezhetést nyújt 300 forintért, amidőn máshol csak egy Regenschort 5–600 ftrtal van fizetve, valóban oly csekély összeg, hogy azzal a tisztelt egyház alig fogja magát megterhelve érezni. Miért is teljes reménnyel vagyunk a felől, hogy a fennforgó nemes törekvésű tárgyban tett jelen felszólalásunk nem fog a pusztában elhangzó elhatározást lenni.

Ebbeli elhatározását tisztelettel kérjük, méltóztatásuk rövid időn a zenekör alólírt választmányával tudatni.

Kelt Kolozsvárt, a házi zenekör 1867. augusztus hó 28-án tartott üléséből.

Brassai Sámuel
Zeneköri elnök

Dr. Hintz György
Zenekör választmányi jegyző

Gergely Zoltán |

Hideg (Lakatos) Anna dalaiból

Ö

A falu napjainkban a Mezőség egyik reprezentatív települése azért is, mivel hagyományos műveltségében megtalálható a népi kultúra számos archaikus rétege...

Ördöngösfüzes a Mezőség észak-nyugati peremén, a Füzes-patak völgyében, Szamosújvártól 6 kilométerre fekszik, annak egyik legrégebbi magyar települése. Mivel önálló közigazgatási egység központja, adminisztratív szempontból hozzátartozik még Füzesmikola, Kisszék és Bonc. Külterülete szomszédos Szamosújvárral, Székkal, Szamosújvárnémetivel, Szépkenyerűszentmártonnal és Cegével. Etnikailag és vallásilag heterogén: magyarok, románok, cigányok lakják, akik református, katolikus, ortodox és görög katolikus hiten élnek, tehát a település kultúrája igencsak gazdag különböző interetnikus és felekezeti kölcsönhatásokban.

A falu napjainkban a Mezőség egyik reprezentatív települése azért is, mivel hagyományos műveltségében megtalálható a népi kultúra számos archaikus rétege, de abba szervesen beépült a polgárosodás és a modernizáció hatása is. Mivel a régebben örmények által lakott Szamosújvárhoz közel feküdt, a városiasodás ebben a helységben

viszonylag korábban elindult, mint a tájegység más, belső, elzártabb falvaiban.

Habár a falu kultúrája számos egyedi archaikus elemmel rendelkezett, viszonylag kevés publikáció jelent meg a település hagyományos világával kapcsolatban. Dr. Kós Károly a helység régi viseleteit, Entz Géza román stílusú műemléktemplomát, Kelemen Lajos pedig fatornyát mutatta be. Lapohos András, a falu szülötte, nemrég lírai, vallomásos leírást közölt a helység és a vidék egyházi klenódiúmainról.

A település elsősorban népzeneje, tánckultúrája és mesekultúrája révén vált közismertté. Eddig Magyarországon három itt élő előadónak ítelték oda a Magyar Népművészet Mestere díjat: Kisláposi András 2006-ban (furulya és mesemondás), Hideg (Lakatos) Anna (népdaléneklés, mesemondás) és Réti János (néptánc) pedig 2010-ben vette át e rangos címet a népművészet megőrzése terén elért kimagasló eredményeiért.

Hideg (Lakatos) Anna 1936-ban született Ördöngösfüzesen. Református családban nevelkedett, szülei földműveléssel foglalkoztak. Tizenhét évesen kötött házasságot a helybéli Hideg Istvánnal, fiúgyermekük született. A magyarszlovák Maneszes (Tóth) Máriaéhoz hasonlóan, már kisgyermekként nagy érdeklődéssel hallgatta nagyszülei, szülei, valamint a szomszédokban élő idősebbek meséit, népdalait.

Énekes pályafutását nagymértékben meghatározta a Kallós Zoltánnal való baráti kapcsolata, aki már fiatal korában felfigyelt tehetségére. Neki köszönhetően már a rendszerváltás előtt, de főleg 1989 után számos hazai és külföldi kutató látogatta meg és dokumentálhatta Anna néni tudását. Az adatközlő fontosnak tartja a Tímár Sándorral való megismerkedésének a momentumát is, akivel a rendszerváltás után az Astoria aluljárójában ismerkedett meg. Rövid időn belül, a már akkor híres koreográfus meghívására először mutatkozhatott be, mint népdalénekes a budapesti közönség előtt.

Hideg (Lakatos) Anna

Hideg Anna nem csak a saját közönségének a népzenejét ismeri, hanem a településen élő román lakosság repertoárjának egy részét is. A hatvanas, hetvenes években folyamatosan fellépett a Románia Megéneklése nevű, évi rendszerességgel megrendezett fesztiválon, egyik alkalommal első díjat is nyert.

A kibontakozó táncházz-mozgalomnak köszönhetően, fokozatosan a vidék egyik legnépszerűbb, a sajtóban leggyakrabban szereplő előadója lett. Az utóbbi évtizedekben népzeneészek, néptáncosok, szövegfolkloristák, szakáskutatók egyik legkedveltebb adatközlője. A kilencvenes évektől több falutalálkozó, népzenei és néptánc fesztivál meghívottja.

A rendszerváltozást kísérő korszak, a megnyílt államhatárok újabb bemutatkozási és fellépési lehetőségeket biztosítottak Hideg Annának. Magyarországon először énekesként, néptáncosként, majd mesemondóként vált ismertté. Az utóbbi huszonnégy évben több mint harminc magyarországi városban lépett fel, de szerepelt már Németországban, Hollandiában, és Szlovákiában is. Annak ellenére, hogy majdnem nyolcvan éves, amíg egészsége és ereje engedi, eleget fog tenni nemcsak a helyi meghívásoknak, hanem a külföldieknek is. Tavaly legalább ötször voltam Magyarországon! – tudatta velem büszkén Anna néni.

A magyaszóvati Maneszes Máriával szemben, akit visszafogottabbnak és szerényebbnek ismertem meg, Hideg Anna sokkal közvetlenebb, nyitottabb, vidámabb természetű ember, bevallottan kedveli a szereplést, szeret a figyelem központjában állni, mai napig sajnálja, hogy nem volt lehetősége tovább tanulni.

Tánc- és népdaltudását még napjainkban is igénybe veszik saját közönségében, derül ki a következő interjú részletéből: „... Anna néni volt, aki a tiszteletes úrékhoz jár gyakran, ő is tud énekelni is és táncolni is, s jár néptánc csoportba, mikor mennek így Magyarba és ilyen helyekre táncolni, s ő tanított...”

Az utóbbi években a három egyéni mesekötete mellett, három lemeze is megjelent, 2010-ben elnyerte a Magyar Népművészet Mestere című, igencsak rangos magyarországi díjat. Életművét, mely több mint ötszáz éneket számlál és a saját kezűleg megírt 44 oldalas életrajzát 2015-ben fogják megjelentetni – osztotta meg velem Hideg Anna. Repertoárjában a balladák, katonadalok, szerelmi dalok mellett értékes kántáló énekeket is találunk, ezekből kettőt szeretnénk közölni.

Nem sajnálom fárodtságom

$\text{♩} = 137$

1. Nem saj - ná - lom fá - radt - sá - gom,

Csak Úr Jé - zúst meğ - lát - hat - nám.

Paradicsom szegeletén,
Arany szőnyeg leterítve,

Zúg az erdő, cseng a mező,
Nem láthatnék szebb gyümölcsfát.

Azon fejl rengő bölcső,
Abba fekszik az Úr Jézus.

Mint Úr Jézus keresztfáját,
Piros vérrel virágozik.

Az Úr Jézus Isten Fia,
Jobb kezében arany alma.

Piros vérrel virágozik,
Szent lélekkel gyümölcsözik.

Bal kezében arany vessző,
Fel-felhajtja, megzúdítja.

Ördögösfüzes, Kolozs m., Hideg (Lakatos)
Anna, 71 éves, gy. G. Z. 2013.

Én felkeltem szép piros hajnalba

Poco rubato $\text{♩} = 128$

1. Én fel - kel - tem szép pi - ros haj - nal - ba,

Én fel - kel - tem szép pi - ros haj - nal - ba.

1)

3. Meg-től-köz-tem

2a)

2. vsz.

2b)

3. Meg-től-köz-tem

Megmosdottam bűnös álmaittól,
Megmosdottam bűnös álmaittól.

Mellette ül szent asszony, Mária,
Mellette ül szent asszony, Mária.

Feltekintek fényes mennyországba,
Feltekintek fényes mennyországba.

Mér' sírsz, mér' sírsz szent asszony, Mária,
Mér' sírsz, mér' sírsz, szent asszony, Mária?

Nyitva látom mennyország kapuját,
Nyitva látom mennyország kapuját.

Hogyne sírnék, hogy ne keseregnék,
Hogy ne sírnék, hogyne keseregnék.

Azon belül egy viasz lajtorját,
Azon belül egy viasz lajtorját.

Mikor egy anyának, egy két testnek vére,
Itt nyugszik lenn, a sír fenekébe.

Azon felül márvány kőkoporsót,
Azon felül márvány kőkoporsót.

Ördögösfüzes, Kolozs m., Hideg (Lakatos)
Anna, 71 éves, gy. G. Z. 2013.

Pozsony Ferenc |

Almási István 80 éves

D

r. Almási István (képünk) erdélyi magyar népzene-tudós 1934. december 8-án született Kolozsvárt. Elemi iskolai tanulmányait szülővárosában, a Református Elemi Iskolában végezte 1945-ben. Utána a nagy múltú Református Kollégium diákja, majd a tanügyi reform után a 2. számú Fiúlíceum tanulója volt, ahol 1951-ben érettségizett. Egyetemi tanulmányait 1951 és 1956 között a kolozsvári George Dima Zeneművészeti Főiskolán folytatta, ahol akkor Jagamas János folklórt, Major Ferenc szolfézst és zeneelméletet, Nagy István pedig karvezetést oktatott.

Már diákévei alatt cselekvően bekapcsolódott a Jagamas János által irányított erdélyi terepkutatásokba. A hírneves zenetudós irányításával első ízben, 1953-ban a Nádas menti Türebén gyűjtött népdalokat, majd a következő évben közölte első szakcikkét a *Művelődési Útmutatóban*. Habár már 1956-ban zenetanári és karvezetői oklevelet szerzett, a jól ismert kisebbség- és tudománypolitikai viszonyok miatt végül is csak 1989-ben nyerhette el a zenetudományok doktora címet a kolozsvári zeneművészeti egyetemen. A Romeo Ghircoiașiu professzor irányításával megvédett disszertáció címe *Az erdélyi magyar népzene-kutatás kezdeti korszaka (1920-ig)*.

Almási István fél évszázadon át, 1957-től egészen 2004-es nyugdíjazásáig a Román Akadémia kolozsvári Folklór Intézetében dolgozott. Annak keretében 1957 és 1960 között előbb próbaidős kutató, 1960 és 1969 között szakkutató, majd 35 éven át I. fokozatú tudományos főmunkatárs volt egészen 2004. december 1-ig.

Népzene-kutatóként elsősorban olyan tájegységeken gyűjtött, ahol korábban mások kevésbé vagy egyáltalán nem folytattak kutatásokat: például az Érmelléken, a Szilágyságban, a Lápos mentén, Aranyosszéken, a Nyárád mentén, a Kis-Küküllő–Maros közén, a Homoród mentén és Háromszéken. Több mint 130 erdélyi és partiumi faluban

végzett rendszeres, szakszerű terepkutatásokat. Összesen 5000 vokális és hangszeres dallamot gyűjtött össze, közülük körülbelül 4000 dallamot és szöveget jegyzett le magnószalagról, azokat pontosan tipologizálta. Szakszerűen összeállított kartotékai a kolozsvári Folklór Intézet aranytartalékát alkotják.

Tudományos kutatásai során elsősorban a népi dallamok osztályozásával, rendszerezésével és tipologizálásával, az etnikai kölcsönhatásokkal, a népdalgyűjtés módszertani problémáival és az erdélyi népzene-kutatás történetével foglalkozott. Terepgyűjtéseiből és tudományos kutatásaiból 11 egyéni, részben társszerzőkkel írott könyve jelent meg az Irodalmi, a Kritérium, az Európa Könyvkiadónál, illetve az Európai Tanulmányok Alapítvány kiadójánál. A rendszerváltás előtt írásait rangos hazai szaklapok (*Korunk*, *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, *Művelődés*, *Revista de Etnografie și Folclor*) publikálták, majd utána különböző magyarországi és európai tudományos periodikák. Összesen 157 tanulmányt, szakcikket, könyvismertetést közölt elsősorban tudományos és művelődési kiadványokban. Különböző hazai, magyarországi, ausztriai és németországi tudományos, közművelődési és

Több mint 130 erdélyi és partiumi faluban végzett terepkutatásokat. Összesen 5000 dallamot gyűjtött össze, közülük körülbelül 4000 dallamot és szöveget jegyzett le magnószalagról...

oktatási rendezvényeken 166 előadást tartott a népzene-tudomány, a zenetörténet és az egyházi zene kérdéseiről magyar, német, angol és román nyelven. Kiemeljük, hogy idegen nyelvű tanulmányait és előadásait saját maga állította össze, fordította. Különböző folkloristák és muzikológusok 33 tanulmányát és szakcikkét fordította le németből magyarra vagy románra és viszont, illetve magyarból románra és viszont. Az 1989-es rendszerváltozást követő évtizedekben ritka pontossággal és szakmai igényességgel összeállított előadásaival már különböző hazai és külföldi tudományos rendezvényeken is részt vehetett. Számos kiváló népzenei tárgyú műsört készített a kolozsvári és a budapesti rádió hallgatóinak. A kolozsvári bábszínház rendezőinek felkérésére népi dallamok felhasználásával összesen 7 bábjáték kísérőzenéjét állította össze.

Népzenei gyűjtéseit különböző forráskiadványokban adta közre. 1957-ben jelentette meg Szenik Ilonával és Zsizsmann Ilonával közösen a *lapádi erdő alatt* című nagysikerű gyűjteményét. 1969-ben pedig Olosz Katalinnal együtt adta ki a *Magyargyerőmonostori népköltészet* című kötetét. Iosif Herțeaival közösen jelentette meg 1970-ben Marosvásárhelyen *245 melodii de joc. 245 népi táncdallam. 245 Tanzmelodien* című gyűjteményét. Tudományos igénnyel szerkesztette meg az 1971-ben kiadott Dalosfüzet-ét, valamint az 1972-ben és 1982-ben megjelentetett *Tavaszi szél vizet áraszt* című nagysikerű népzenei antológiáját. Almási István gondozta a Kányádi Sándor által magyarított *Erdélyi jiddis népköltészet* (Európa Könyvkiadó, Budapest 1989) című kötet zenei anyagát. Bogdán János 1906-os magyargyerőmonostori gyűjtését *Monostori sugár torony* című kötetében adta közre 2003-ban, a Kriza János Néprajzi Társaságnál Kolozsvárt.

Nagyfokú igényességgel és szakszerűséggel összeállított tanulmányaiban elsősorban az erdélyi népzenei örökség rendszerezésével, kölcsönhatásaival, gyűjtési módszereivel, valamint a magyar népballadákkal foglalkozott. Almási István egyik kedvelt területe az erdélyi népzene-kutatás története. Benkő András és Lakatos Istvánnal együtt készítette kiadásra Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése című nagysikerű kötetet, mely 1974-ben jelent meg. Ő rendezte sajtó alá Jagamas János *A népzene mikrokozmoszában* című, 1984-ben kiadott tanulmánykötetét. Bartók Béla erdélyi

népzene-kutatásaival kapcsolatban számos kiváló tanulmányt közölt a *Korunkban* (1965/10), *Zenatudományi írások* (1977), valamint a *Bartók dolgozatok* (1974) című tanulmánykötetekben. *A népzene jegyében* című, nemrég (2009) kiadott könyvében gyűjtötte, válogatta össze legkiválóbb írásait, tanulmányait és dolgozatait. A magyar népzene-kutatás egyik legsikerültebb regionális népzenei szintézisét a *Szilágysági magyar népzene* (1979) című könyvében valószínűsítette meg. Két év múlva, 1981-ben a Román Akadémia a rangos Ciprian Porumbescu-díjjal jutalmazta szakszerű, tudományos monográfiáját.

A rendszerváltozás után Almási István cselekvően bekapcsolódott a hazai, a magyarországi és az európai szakmai életbe. 1990. március 18-án ő is aláírta a Kriza János Néprajzi Társaság alapító okiratát, 1990 és 1992 között annak tiszteletbeli elnöke volt. A Magyar Művészeti Akadémia rendes (2005), a Magyar Kodály Társaság tiszteletbeli (2007), a Magyar Néprajzi Társaság levelező (1989), a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja (2000). Továbbá az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság, a Romániai Zeneszerzők és Muzikológusok Szövetsége, a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság cselekvő tagja.

A rendszerváltozás után Almási István cselekvően bekezdődött a hazai, a magyarországi és az európai szakmai életbe.

Fiatalabb korában a kolozsvári Kétfélgé református templom kántora volt, majd éveken át vezette a Farkas utcai református templom dalárdáját. Közvetlenül a hazai rendszerváltozást követő bonyolult években, 1990-1993 között az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka volt.

Almási István három hazai középiskolai zenei tankönyv fordításában működött közre. Az 1990-es években igen jelentős szerepet játszott a Péntek János által alapított néprajzi és magyarságtudományi doktori iskola tevékenységében, melynek keretében számos disszertáció, referátum, vizsga igényes, objektív és szakszerű referense volt. Almási István az 1989-es fordulat után szakszerű előadásokat tartott

Nagyváradon, a Partiumi Keresztyén Egyetem Egyházzene, illetve Zenepedagógiai Tanszékén (2001–2005), Kolozsvárt a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Teológiai Karának Zenepedagógiai Intézetében (2003–2013), a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékén (1993–1994, 2006–2007), valamint Marosvásárhelyen a Színművészeti Egyetem Zeneművészeti Karán (2005–2010). Rendszeres egyetemi előadásaival jelentős szerepet vállalt az erdélyi magyar zenetanári képzésben, egy újabb népzene-kutató nemzedék kinevelésében. 2004-ben a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Folklór Tanszékén, 2011-ben pedig a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzenei Intézetében tartott rendszeres egyetemi előadásokat a magyar népzene stílusrétegeiről és a népzene-kutatás történetéről. Felkért, hivatalos opponensként összesen 17 véleményezést írt doktori disszertációkról, ugyanakkor 11 végzős egyetemi hallgató diplomadolgozatát irányította. Kivételes szakmai tudását és megbecsültségét tükrözi, hogy ő lektorálta a Magyar Népzene Tára Domokos Mária által szerkesztett XI., valamint a Paksa Katalin által szerkesztett XII. kötetét.

Almási István kórusvezetői tevékenységét 1970-ben Romániában a Kulturális Érdemrenddel jutalmazták. A Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2001-ben Szabolcsi Bence-díjjal tüntette ki zenetudományi munkásságának elismeréseképpen. A Romániai Magyar Dalosszövetség 2004-ben, újraalakulásának 10. évfordulóján, a Jagamas Jánosról elnevezett díjat adományozta Almási Istvánnak. A Magyar Művészetért Díj Kuratóriumának elnökétől 2007-ben, Kodály Zoltán születésének 125. és halálának 40. évfordulója alkalmával a Kodály Zoltán-emlékdíjat vehette át a budavári Mátyás-templomban. A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága 2009-ben Arany János-éremmel jutalmazta tudományos eredményeit, munkásságát. A marosvásárhelyi Művészeti Egyetem szenátusa 2010-ben a doctor honoris causa (tiszteletbeli doktor) címet adományozta neki.

Nyolcvanadik születésnapja alkalmával a kolozsvári Folklór Intézet, a Kriza János Néprajzi Társaság, valamint a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék tagjainak nevében Almási Istvánnak jó egészséget, hosszú életet kívánunk.

Böjóni farsang, 2014